

ספר

אשכלות מרורות והליכות שבא

חברו

הרב החכם הגביר הנכבד

ר' סלימאן שלום בן יחיא חבשוש מ"כ

יול עם הקדמה והערות

ע"י

שלמה דב גויטיין

ירושלם, שנת צ"ח

הקדמה

המאורע המתואר בספר זה היה קשה מכל מה שעדה על יהודי תימן במאה השנים האחרונות. ואם כי לא היתה כאן גזרה מכוונת באופן מיוחד נגד היהודים אלא צרת הכלל, הרי הצרה הזאת פגעה ביותר ביהודים, וקודם כל בקהלת צנעא המעטירה, וכמעט החריבה אותה ח"ו כליל.

ואלו הן מסיבות המאורע הזה: בשנת 1872 (1289 להגירה, עיין אלוואסעי 109 ולהלן הערה 71) כבשו התורכים את ארץ תימן המרכזית מחדש. שלטונם לא היה קבוע וכללי, אך הערים הראשיות כמו אלחדידה עיר הנמל, צנעא הבירה, ומנאכה העיר החוקה בדרך בין שתיים אלה (ושם קהלה יהודית גדולה), לא זזו מידם. בשנת 1891 תחילת 1309 להגירה, עיין אלוואסעי 139—146), הצליחו השבטים לשים מצור אפילו על צנעא, עיין הערה 62. הפעם גברו עליהם התורכים אחרי מצור של חרשים וחצי, כי הרבה מן השבטים עמדו בצד התורכים, ותושבי הערים הגדולות שחשבו את עצמם כיסוד ועיקר של כת הנדלים הנסוזה בתימן שנאו את הכפריים שואפי השד יותר מששנאו את התורכים. ואולם ביוני שנת 1904 (22 רביע א 1322) קם האמאם אלמֶתֶוֹכֶל יחיא בן אלמנצור חמיד אלדין, המולך בארץ תימן עד היום הזה, ומיד קרא את השבטים למרוד בתורכים ולשים מצור על הערים שנתכצרו בהן. השעה היתה שעת כושר, כי השמים נעצרו, האמאם אסף את כל התבואה וכלכל את הנאמנים לו. ואילו התורפים יותר משהרגה בהם החרב השמידם הרעב. בסוף השנה היה מצור צנעא שלם, ומה שקרה בעיר האומללה במשך החדשים הבאים מתואר בספר שלפנינו יותר טוב מבכל מקור אחר ידוע לי. רבים מן התושבים היהודיים ברחו על נפשם, אך מן הנשארים נספו אלפים ברעב, האוצרות הכמוסים נתבזבזו ביוקר המבהיל, ובתים נהרסו באין משים לב. כל נסיונות התורכים לשבור את המצור עלו בתוהו. בסוף הכרחו למסר את עצמם בידי האמאם, ובערב פסח תרס"ה באה רוחה, העיר נפתחה ושווק הוקם, מצור של רעב, שאולי לא ידעה המאה העשרים כמוהו, נסתיים.

עם השתלטות האמאם על צנעא הוקמה בתימן שוב מדינה מוסלמית במובן הדתי של המלה. לפי השקפה מוסלמית יהודים ונוצרים הם זרים שיש להם זכויות וחובות ידועות לפי חוזה בינם ובין המדינה המוסלמית. על כן אין להתפלא שהאמאם ניגש זמן קצר מאד אחרי כניסתו לצנעא לסידור עניני היהודים. התעודה שניתנה כאן בציון י"ד בתרגום עברי ובמקורה הערבי היא פלי ספק יחידה במינה במאתנו זו. היא עשויה לפי דוגמת החוזים הקדמונים שעשו המוסלמים בזמן כבושיהם ועל כן היא מכילה לפעמים דבר שאינו מתאים למצב היהודים בתימן, עיין הערה 88. היא קובעת שחיהם ורכושם של היהודים מובטחים באחריות דתית (של הנביא) בהנחה שהיהודים יקיימו תנאים ידועים. התנאים אפשר לחלק לסעיפים הבאים:

א) תשלום מס גולגולת ומעין מס תכנסה (אך אין עליהם המס העיקרי: מעשר

היבול, ועל כן יהודי בעל קרקעות בתימן צריך, דרך כלל, להחכיר את קרקעו למוסלם שישלם המס מיכול עבודתו). המס הראשון הוא יסוד לעמדת הדמי, בן החסות, בכל האסלאם. בנוגע לשני היו חלוקי דעות ומנהג.

(ב) הכרה באדנות האסלאם:

(א) בדת האסלאם, שלא ללעג לדת האסלאם ולשים בה דופי (בעוד שהמוסלם עושה לפנים משורת הדין, אם אינו מזלזל בדת בעל החסות), שלא להוציא ספרי תורה מחוץ לבהיכ, שלא להרים קול תפלה וקול שוטר. כל התנאים האלה עתיקים הם.

(ב) במוסלמים עצמם. בתי היהודים צריכים להיות נמוכים משל המוסלמים, עליהם לסור מן הדרך בפני מוסלם, אסור להם לרכב כמוהם בפסוק רגלים ובכלל להמנע מכל מעשה איבה נגדם. לא ברור, לפי דעתי, אם יש הגבלות כלליות. הלשון "לא ישיבו גבולם" (עיין הערה 87) אפשר שיהיה מובנה, שלא יעסקו במקצוע שיעסוק בו מוסלם, כפי שבארנו יהודי צנעא למר יום טוב צמח (עיין בספרו על שליחותו לתימן ל"ח ואילך, בראואר, אתנולוגיה של יהודי תימן 269), אך איני בטוח שזה היה המובן המקורי (לפי ההמשך המובן יוכל להיות: שלא ימצאו במקומות שרגילים להיות מוסלמים).

לא נאמר כאן דבר על מלבוש מיוחד ליהודים, אע"פ שדבר זה כ"כ מצוי בתקנות עתיקות. הסבה היא בלי ספק שהיהודי תימן שונים למעשה במלבושיהם כ"כ מן המוסלמים שלא היה צורך לשנן תנאי זה. כמו כן לא פורש אסור הרכיבה על סוס או אסור שמוש כלי נשק, בודאי גם כן מפני שבין כך ובין כך לא היו עוברים על אסורים אלה.

תנאי מיוחד במינו שאין לו אח בתקנות הקדומות הותנה בקשר עם הקלוקלים שבאו לרגלי השלטון התורכי. עיין הערה 89.

האמאם לא יכול להחזיק מעמד בצנעא. בימים ההם של סלטאן עבד אלחמיד תורכיה לא היתה מוכנה לותר ואחמד פנאי ששא ששחרר את צנעא כבר פעם אחת בשנת 1891 שב ושחררה עתה בשנת 1905. מבלתנו מסתיימת אמנם — אם היא שלמה — במסלה שנחלה אחמד פנאי, אך תימן נשארה כסופה לשלטון התורכי עד מלחמת העולם.

מחבר הספר, מאשכלות מרורות והליכות שבא' ר' סלי (מאן) הוא שלום בן יחיא חבשוש ז"ל היה מן הרבנים ראשי הישיבה דק"ק צנעא ואגפיה והוא אחד המסכימים על ס' תכלאל עץ חיים הגדס בירושלם תרנ"ד (ע"ש בסוף ההקדמה — בלי ציון דפים). הוא היה מחשובי העדה (עיין ציון י"ג, הערה 73), ואחיו היה ר' חיים חבשוש ז"ל התייר והמחבר המפורסם רעו של יוסף הלוי במסעו לגלילי תימן הרחוקים. ר' סלימאן נפטר בזקנה מופלגת בשנת תרפ"ב או תרפ"ג (כך כתב לי מר ישראל ישעיה ששאל את מר אהרן בנו של המנוח שחי עכשיו בתל אביב). ר' סלימאן היה מסוחרי העיר (עיין ציון ח') ומשום כך הוא מרדקדק במסירת מחירים ומשקלים. בכלל הוא מדייק ומפרט הרבה יותר מן ההסטוריון הערבי של צנעא בימים ההם. עבד אלואסע אלואסעי בספרו "תאריך ימן" (נדפס בקהיר 1346). לפי דוגמת אחיו ודוגמת רעו ר' סעיד בן יוסף אלערוסי (עיין "אהל דוד" עמ' 2970) קם לכתב את מאורעות זמנו כשבאה הצרה הגדולה שלא נשמעה כמוה על קהל עירו, וכנראה כתב על דרך צורת יומן (השוה: היום ער"ח ניסן, בסוף ציון י') ועל כן לא ברור אם הפסיק לכתב אחרי ששב השלטון התורכי כסדרו (כלומר בחוסר סדרו; במלחמות הצבא

בשבטים לא היה משום חרוש) או אם ההעזקות הנמצאות בידי חסרות כסוף. על כל פנים אין כאן סיום מפורש ואפשר שרצה להמשיך ולא המשיך.

ר' שלום ז"ל הביט בעין סקוחה על כל הנעשה וספורו הוא מלבב וממשי. עמדתו היא: אוי לי מאדום ואוי לי מישמעאל, ואינה שונה הרבה מעמדת העירוני המוסלם אלואסעי ששונא את התורכים מחללי הדת אך סולד עוד יותר מפני אנשי השבטים הכפריים שהוא מאשימם אפילו שפגעו בכבוד הנשים (145), דבר שלא שמעתי מעולם מפי יהודים. ושניהם מכבדים את השלטון המתוקן, את האכאם, ובדליכא את הסלטאן יר"ה. ומאידך גיסא לבו של ר' שלום פתוח להבין גם את הערבי, למשל מה יעשו הערבים האמללים לעומת הנשק החדיש והאיום של אויביהם — וגם את התורכי — על חרפת מפלתו וגאות נצחונו. אין צורך לאמר שהוא רואה בצרה הגדולה שכאה על יהודי צנעא עונש על עוונותיהם הרבים. הם יורדים לחיים זל"ו, יש בניניהם פריצות ואין מוכיח ושלטון, הצעירים שרים שירי גויים, הממונים ואחרים מסייעים בידי השלטון המרשיע. לפי שכל עצמם של אנשי צנעא בעלי לחישות ומלשינות" (ציון ס"ו). יש להניח שאנשי צנעא לא היו גרועים משאר יהודיט ואין ספק שבימים ההם היתה צנעא מלאה תורה ואנשי מופת יותר מכמונים אחרים. הלשון של המחבר היא צחה ונוחה וכמעט לא ניכרת בה השפעת השפה המדוברת בפיו (השוה הערות 7, 31, 43 וכו'), מליצות כמו "במרץ וערץ" או "חמר ושכר" הן עצמיות ונדירות. כדאי ספר קטן זה שיתורגם לשפה אירופית, כי יש בו הרבה מה שיוכל לענין את חוקר תימן החדשה.

היו בידי שתי העתקות שלמות עשויות בידי אותו הסופר, ר' שלום בן יחיא קרח יצ"ו בעיר צנעא, הראשונה נשלמה בתמוז ברמ"א (תר"ץ) והיא נמצאת ברשותו של מר ש. קהתי. אני מודה למר קהתי גם במקום זה על טובו שהשאילני את כה"י. השניה יש בה תאריך של ל' ניסן תרצ"א, והיא נמצאת בבה"ס הלאומי והאוניברסיטאי מס' Heb 8° 599. (עיין על כ"י זה באריכות בקריית ספר" שנה י"ד ספר ב'). רביצית הספר נמצא בכ"י שהובא לאירופא ע"י התייר הגרמני ראתינגס ונקנה בהשתדלות מר שוקן בשביל האוניברסיטה. בסוף כ"י קהתי מתלונן המעתיק: "הספר שהעתיקתי ממנו הרבה טעויות וחסרונות יש בו... ניכר הדבר כי הכותב קטן חסר הבנה ולא הבין היטיב בכתיבת המחבר... ותקנתי קצת מן הקצת מהם אחר התבוננות גדולה והשאר לא יכולתי להלמם". חוץ מהשמטות קטנות (עיין למשל הערה 55, 62) ותמיהות פעוטות (עיין למשל הערה 65, 68) הנוסח שלפנינו נראה מובן ומתוקן. החלוקה לציונים היא מעשה ידי המעתיק.

בנוגע לשמות המקומות המרובים אני מעיר את הקורא על המפות הרצופות לספרם של C. Rathjens — v. Wissmann על מחקריהם בארץ תימן ח"ג. ואגב אומר שברוב המקומות הנזכרים יש קהלות יהודיות, והרבה מן השמות הנ"ל הם שמות משפחה של אחב"י החיים כיום בארץ-ישראל.

בדבר העתקת האותיות אעיר שגימל בלי נקדה היא גים ועם נקדה היא גין. הפך מכ"י תשובות ר' אברהם בן הרמב"ם שמוצאו לכאורה ג"כ מתימן ושנדפס וי"ל בזמן אחד עם הספר שלפנינו.

ערביים בספר זה פרושו בני השבטים כמו ערב בערבית.

אשכולות מרורות והליכות שבא

ציון א'

בחדש כסלו בתחלתו שנת ברס"ז⁽¹⁾ מרדו הערביים בממשלת תוגרמה ויצאו חיל תוגרמה אל ארץ אלח'ימה להלחם ביושביה ויבאו ערביים המונים המונים וילחמו עם חיל תוגרמה בכלי זין חדש שהוציאה ממשלת פרנצ'יך מחדש הג' אבו סך⁽²⁾ ויחריבו ערים רבים בלח'ימה. ויבאו הערבאים לצור בערי אלכ'מיס לכבוש דרך אלח'דידה שלא יוכל אל צנעא מאכל כי גבר הרעב בארץ. ויזנחו החיילים ערי אלח'ימה ויחזרו לאלכ'מיס לשמור הדרך. ויוכל אל צנעא שתי שיירות דקיך ודרה ורז⁽³⁾ ובנפשותם הביאו ולא נמלטו הרוגים. מזה ומזה אכל אלמ'ת⁽⁴⁾ ואבו סך ויסגרו הערבי' את הדרך ואין יוצא ובא.

ויבאו שרי צבא מאצל אללאמ'ם יחיאן' חמיד אלדין וחיילים רבים עמם נוסף על תושבי הארץ ויצורו בעיר אלרוצה וקריה אלקאבל וגבל אלנבי שע'ב וועלאן ונעץ ורג'אם ואל'סר. ויחזק הרעב בצנעא עד הגיע קדח⁽⁵⁾ דרה יו' ריאל⁽⁶⁾ ויבוקש הלחם בכל המדינה⁽⁷⁾ ולא נמצא. ויצעקו היהודים אנשים ונשים וטף כל זאת באתנו מי ינוד לנו השוד והשבר והרעב והחרב בניך עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יי' גערת אלהיך. צעקנו לפני השי'ת בבית עלמין⁽⁸⁾. צעקנו בבתי כנסיות, צעקנו

(1) לשטרות והיא תרס"ד.

(2) כפי שלמדתי ממר ישראל ישעיה. סך הוא חלק של המנעול התימני (עיין עליו אבן ספיר קב-קנ). מזה יש להבין שאבו סך הוא רובה המתמלא מאחוריו.

(3) קמח ודורא ואורו.

(4) לכאורה הרובה תנקרא מ'ת'יני. שמעתי מלה זו פעמים הרבה (ר' מרות).

(5) מדת היובש הרגילה בתימן. מתאימה בדיוק לשני פחים מפחי הנפט המצויים. ועיין Ad. Grohmann, Südarabien als Wirtschaftsgebiet. כך II עמ' 98. — דורא היא, כמובן, וולה מן החטה.

(6) המטבע המצויה בתימן, התאלר של מריא-תריזא. מתאים בערך לשני שילינגים. אלא שכח הקניה שלו היה בזמנים כתקונם כמו לירה בא'י לכה"פ.

(7) בכל העיר, על דרך ל' ערב.

(8) מנהג מקובל מאד אצל המוסלמים. ואלואסעי, הערבי המספר את מאורעות הימים ההם מזכיר גם כן, עמ' 183. שהמוסלמים יצאו לבתי הקברות שלהם והתפללו שם. וכבר בא כחדי'ת שרצוי שגם היהודים יתפללו בבית קברות שלהם כי תפלתם נשמעת בעת צרה.

בכל ימות השבוע ובשבתות ולא נענינו. צוחינן צוחינן ולית דמשגח בן. כי עונותינו רבו מלמנות וחטא. עצמו מלספר. בושנו מלהגיד אין מוכיח בשערינו. טול קיסם טול קורה. איש את אחיו שלום ידבר ובקר[בו] ישים ארבו. כתות כתות מספרי לשה"ר נוכלים חורשים רע. עין פוקחים בהון איש את אחיו. ובלילה גם ביום זוממי למשוך הון זה את זה ולכבוש כל הבא תחת ידו. ואם אחד יחנן קולו תן לי המחיר זה ירים קולו בעזות ובגאווה ותכף אומר אין לי. ואם יוסיף עוד לחנן ולתבוע לרע לו שאז ניתן רשות ולומר לך סוי עארץ חאל.⁹) והנה הנם מוכנים בעלי פסיות אלוכלא¹⁰) למצוץ דם ולמדוד כסף לאנשים אשר אין עוזר למו כדי למצוא לבוא לפניו עד השופט והקצין כי אין לבוא לפני שער המלך כ"א חציף אפין והוא העד והוא הדיין. וכל הרוצה לטנף ידיו במלאכה הזו יבוא וימלא. ואם יראה שחבירו נוצחו אזי המורשה תכף מביא עדים ישרים בפניהם ומה גם גויים אשר לא ראו ולא שמעו. וזה בעל דינו ג"כ מוכרח לעשות זר מעשהו עד אשר נעשים בעלי דין ערומים¹¹) מכל. אוררים מכל. ומעשים בכל יום עד וינצלו את היהודים. ההיתה כזאת בכל תפוצות ישראל. זאת לא היתה ולא תהיה עד אשר נזנחה תורת משה ונאנחה כאלמנה אין לה מנחם.

ציון ב'.

בתחלת סבת ויכלא הלחם על אנשי הצבא מכל וכל ויחשבו מה לעשות וייהפכו שודדים ובוזזים ובמרץ ובערץ מוציאים מאכל להחיות נפשם. ויבאו אל האמללים נוגשים קשים ועזים ועימם מבני עמינו אשר לא מבני ישראל הם כי משורש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף. וישברו הדלתות ויכנסו ויחפשו בנרות מן המסתן ועד הספון לא נשאר חור וסדק אשר לא בדקוהו ויותר יותר חמור מליל י"ד בניסן ולא מצאו. ואח"כ מוציאים בעל הבית אל בית הסקלה¹²) כדין היוצא ליהרג ושם מוצא שבט חובלים ומכהו בלי חמלה וחנינה מכת אכזרי עד אשר תרפינה ידיו. אח"כ לוקחים המשרתים הכד אשר המים בו ויוצקים אותו מעל ראשו לקרר חומו ושונה ומשלש עד שיאמר בעה"ב הניחוני ואביא תבואה ומיד הולך שחוח עם משרת ונכנס אל ביתו ואשתו ובניו עטופים ברעב ישינים בתמהון ליבב מצפים לתשועת אביהם והנה בא ומדליק את הנר ונכנס לחדרי

9) הגש תלונה בפני השלטונות. — הסופר כותב (גם בכ"י קהתי וכן כ"י שוקן) עארץ במקום ערץ.

10) המורשים לגבות המסים. טובי הקהל היו נמנעים עד כמה שאפשר מלקבל עליהם משרה זו. עיין בספרי Jemenica מספר 138.

11) על פי רש"י בראשית ג. א.

12) כך נכתב גם בכ"י קהתי וחשבתי שיש כאן רמז למקום אחד בצנעא. אך לא מצאתי כזה. ובכ"י שוקן: הסקילה.

משכית ומוציא איזה תכשים מאשר הותר הרעב הראשון ומוכרו בשמיני דמותו או ממשכנו אם ישא חן בעיני שארו והולך ומחפש אצל הגוים בחצי הלילה בלבלקה וביר אלעזב¹³) ומשלם דמי התבואה ככל אשר יגזור הגוי בלב טוב ובנפש מרה מאימת מות ומוליך התבואה אל בית הסקלה ואם יראה הנוגש שהוא איש נהדר אזי כופר יוסת עליו לשלם קדח אחר. צרה על צרה ויגון על יגון על האיש אשר ישא חן בעיני המשרתים ובעיניהם מרמזים אל הנוגש ואומר לבעה"ב לך שנה ותן קדח והם אומ' לו מוכרח מוכרח. לך חפש ותמצא ותן שכרינו שלא יוסיף להכותך מכה רבה ומיד בוכה ולבו יתַר ויחרד ומעיו חמרמ' ויצא לבקש עוד חצי קדח או קדח ותמיד כפל כסדרו ומוסף כהלכתו בכל שבוע¹⁴).

ציון ג'.

ובחצי החדש עלו השערים ולא נמצא ד' אנפאר¹⁵) בריאל ויראו הערביים כי חזק הרעב בצנעא וישבו ועלאן ויקחו את כל המלקוח ואת כל השלל וישבו אלזבטייה¹⁶) ויוליכום נעץ ויצורו על אלמסאגד וישבו אלזבטייה ויוליכום לולוה וישבו אלזבטייה¹⁶) אשר בקרית אלקאבל ויאסרום ויוליכום אל לולוה אצל אלסייד אחמד ן קאסם סיף¹⁷) אלכלאפה ויצורו על החיל אשר תוך קלעה מנד וישפכו סוללה ויקפצו אל תוך אלקלעה¹⁸) וישחטום שם וכל שללם שבו עם כלי זינם. ויבואו ויצורו על מתנה ארמון ומבצר תקיף וחזק ויש בו כלי זיין לרוב וגם שני רעמי תותח וימסרו ביד בני בלאד אלבסתאן ובראשם שיך בני מסר אלרמאח ויבזו כל אשר במתנה דגן ושמן וכלי זיין לרוב ושני קני רעם עם הכדורים וראש שר הצבא אלצמים שמו והוא ערבי מן אלמשרק השלים עמם ויצא לשלום וילך הוא ואלרמאח עם כל הכבודה אל כמר כי שם אלאמאם תקע אהליו. ויכבדם כבוד גדול וצניף מלוכה הושם על ראשם.

ויצורו על מבצר בןעאן אשר במרום הרים רומו ומכל עברים רואים אותו כעורב. מבצר תקיף וחזק אשר אין כמוהו. והיו עם אנשי החיל בתוך הארמון תחת המבצר שני אחים יהודים מן צנעא עיאל אלושצי נלכדו בתוך מצודת המצור עם אנשי החיל. ויאכלו אנשי החיל כל אשר אתם הצאן והבקר

13) שתי השכונות הגובלות לסרבר היהודים, הראשונה מדרום, והשניה ממזרח.

14) לפי אלואסעי 198 לא היו החפשים בבתי המוסלמים פחות אכזריים.

15) גֶסֶר הוא 64/1 קדח. (ע"ל הערה 5) ומדתו, כפי אלואסעי 200, כמלא החופן.

בימים כתקונם אין מוכרים, כמוכן, בנפר תבואה אלא מלח וכירב.

16) השוטרים (התורכיים). הכתיב הראשון לפי המבטא התורכי, והשני לפי המבטא התימני (קרא אלזבטייה עם נקדה).

17) המלים "אחמד" ו"סיף" נשמטו בשעות מכה"י והן בכ"י שוקן וקהתי.

18) המצודה.

והגמלים והחתולים והסוסים והחמורים והכלבים והעכברים והשקץ והרמש עד אשר אכלו מנעליהם אשר ברגליהם, ושני היהודים עמהם אוכלים מאשר יאכלו אנשי החיל. וישכבו חללי רעב בתוך המבצר ויבאו הערבאי' בשלום אל תוך המבצר והנה כולם פגרים מתים וישבו את רכושם ויפילו עליהם קירות המבצר ושם היתה קבורתם ויקחו את כל השלל ויבואו אל ערי ע צ ר וישבו שמה. ויצאו חיל הממשלה מצנעא ויערכו אתם מלחמה בכל כלי קרב ויד יי היתה בם ותהי המלחמה איש באיש וחרב איש ברעהו ויפול מחיל התוגר' ביום ההוא כל איש שולף חרב רובם בתוך ע צ ר ומהערביים כנ' איש שולף חרב ואף יי חרה בישראל ועוד ידו נטויה ובני יהודה דלים נעים ונדים ברחובות ובשווקים מושלכים כעפר חוצות ונתפזרו בכל פאות עטופי רעב אלמנות ויתומים אנשים ונשים בחורים ועוללים טף ויונקי שדים כולם כושלים מפני זלעפ' רעב ומפני חמת המציקים והנוגשים. ויצאו היהודים מן העיר המונים המונים כי מפני חרבות נדדו מפני חרון ומפני חרב היונה ויברחו מיגון אל יגון ומרעה אל רעה יצאו זאת גרם להם דרכיהם המקולק' אשר היו בחורי חמיר ושכיר מפנים עתותם לכל כלי עוגב¹⁹ בדברי חשק ודברי זמה ומכניסים בלבם אש התאוה, אש שלהב' היצר, אש הבערות והסכלות. וילמדו מדרכי האמורי ומתורתם ומחוקם וממעשיהם ומתוע' ארץ מצרים עד אשר היתה דרך כבושה כתורה חדשה וכל פה דובר נבלה. ויטמאו אשת איש בפרך²⁰ וגם ביד חזקה, כסדום היינו לעם עמרה דמינו ואין פוצה פה ומצטצף. כי בארזים נפלה שלהבת העבירה ומה יעשו איזובי קיר. לא בשמים היא. לנו לנו נתנה הארץ. ונגששה כעורים לאמר לנו ניתנה הארץ ונעשה ימים למדברות ומדברות לימים. את אשר הזמנו עשינו על כן ופקדתי בשבט פשעם וכל חטאתם. אוי לנו כי בדור הזה אין מוכיח וכל האומר טול קיסם אומר לו תכף טול קורה²¹). וכל זה כולנו נעשינו ראשים ולא נשאר רועים כי אם עורים.

ציון ד'.

בחדש שבט יצא מאמר מלכות אשר יתנו היהודים ל' אלף קרש צאג'²² לבית המלכות. ומאין יתנו האמללים האלו את הכסף הזה אם לא מגוייתם. לו ראו עיניך. קורא יקר, לו שמעו אזניך אז לא נותרה בך נשמה. אשרי האיש אשר לא ראה ואשר לא שמע ואוי ואבוי לאיש אשר היה במעמד הרע הזה. ויבאו נוגשים. חדשים חוץ מנוגשי התבואה מעמד של כל יום. נוגש התבואה שמו מחרם אל תקרי מחרם אלא מוחרם²³, תהי אחריתו להכריתו. ונוגש הכסף שמו 'ן חנש כשמו כן הוא שרף מעופף ישכנו נחש יאבד ויסח מן העולם. עתה

(19) גם בעל ספר דופי הזמן התעורר ביחוד על ששוררו בני דורו שירי הנכרים.

(20) כפה רך, לשון של פתוי. (21) גם זה כמו בס' דופי הזמן.

(22) קרש = ריאל (ע"ל הערה 6). צאג סהור. (23) מקולל ורשע.

עשה אונך כאפרכסת לשמוע ולבך אל יבהל להוציא דבר לפני האלהים. הנוגש האכזר הזה ן' חנש קודם כל משתכר עד אשר ישתגע ויצא מדעתו הוא ומחבליו, ואז מוציא הפינקס אשר בו רשומים החייבים בנפשותם הקטן רשום מאה ריאל והגדול ת"ק ריאל. וכששומע האיש אשר עליו הסך נדמה דומה לפניו וחרבו שלופה בידו ואימות מות יחדרו חדרי בטנו ותכף חטרף דעתו ויהיה כאיש נדהם ואומר זה המלאך המחבל ביום ומלאך השכור המחבל בלילה להוציא תבואה מן הקיר או מן האבנים. ואומר: הקב"ה ברא מחביל אחד, עכשיו נבראו שני מלאכים מחבלים אחד ליום ואחד לחצי הלילה. ואומר על מה אבדה הארץ ונשתנו עלינו סדרי בראשית וזה האות מחבלו של משיח. סימן טוב סימן רע נתקיים בנו והיה הנס מקול הפחד יפול אל הפחת.

מדוע יי' גיררו אנשים לחצר כניסת אלשיך⁽²⁴⁾ לשלם פרעות.

מדוע יי' הביאו נשים במקלות לחצר הזו, נשים אשר מקול רעש הזובים יפחדו.

מדוע יי' הפיקו רשעים זממם ומדוע מילאו אשפותם האנשים הרשעים כסף ויין וכל חמדה.

עד מתי יי' תמכור עמך ביד אדונים קשים.

עד מתי יי' בידם מכים ובלחיינו מורטים משך בוא הכסף והזהב.

ביום ההוא סחבו תגרים סחוב והשלך לאלחכומאח. ביום ההוא הובלו אנשים נכבדים לחצר המטרה לשלם במיטבא.

ביום ההוא יצא דבר מלכות לבל יצא איש מפתח העיר כדי להיות מוכן ומזומן לארוחה הבאה.

ביום ההוא שמים קדרות לבשו ושק הושת כסותם. ומן העת ההיא אין איש יוצא ממקומו למלט נפשו אם להרג אם לחיים אם לרעב אם למות. פגרים מתים מושלכים ברחובות ובשווקים ועל גבי הדרכים.

בחצי החדש הגיעה וקיה⁽²⁵⁾ תכשיט פתילים כסף טהור מצופה זהב בנפרין⁽²⁶⁾ תבואה ואין קונה. בעת ההיא היו יוצאים ד' אנשים לקבור המת ערום ולא נשאר לוייה למת ממבוכת הזמן ומטעם המלכות אל יצא איש. בעת ההיא החזיקו שתי נשים ושני אנשים במסת המת להוליכו לחצר מות עד הובילוהו לקברות. בעת ההיא המת מולן לילה ויום אחד או יום ולילה מפני אין משים על לב. בערר

(24) בית הכנסת העתיק והגדול של הנשיא וריש גולה מארי יחיא הלוי אלשיך' ע' אבן סטיר ק"א. ובס' דופי הזמן שנכתב לפני יותר ממאתים שנה נקרא על שם ר' חיים הלוי, והיינו הך.

(25) 31:2 g לפי גרוהמן בספרו הנ"ל 99, II — יש מלאכת מחשבת מיוחדת במינה בצפוי זהב של כלי כסף, ומאחר שאין מכירים היום את המלאכה ההיא אלא מועטים הכלים האלה יקרים ביותר.

(26) שני נטר. ע"ל הערה. 15.

ההיא נמצאים עוללים מוטלים סרוחים ארבעה או ה' ימים ואין מאספם לקברות. ובכל יום ויום עשרה או ט"ו נפשו' נקיים תפוחים תצא רוחם יגועון ואל עפרם ישובון. השם הוא היודע בשל מי הסער הגדול הזה.

ציון ה'.

בשלהי שבט אין דגן ואין ירקות כי אם אספסתא⁽²⁷⁾ והכסף אזל ונשלם וחלפה כל תקוה.

והגיע השער ג' נפר בריאל ואין נמצא מפני הערביים ששמו משמר על משמר ואורב על אורב לבל יובילו הגנבים אל תוך צנעא מאומה בכדי שימותרו החיילים ויוכלו ליכנס בחמה לעיר. וביום א' סדר יתרו ירו התוגרמים מראש הר נקם⁽²⁸⁾ ומן אלקצר וממבצרות המדינה בקני הרעם הגדולים על דאר סלם⁽²⁹⁾ ושעוב מן הצהרים ועד הערב להבריח השודדים ולא זעו ולא פחדו ממגור הרעמים. ביום ג' יתרו יצאו התוגרמים להלחם בערי עצר בכדי ליתן מחיה ליושבים תוך צנעא ויצאו חיילים רבים כל הנק' בשם תרכי וכל הנלוים אליהם מהערביים והנצרים וההודים⁽³⁰⁾ מסוחרי תרכייה. וילחמו מן הבקר עד הערב ויזעקו הערביים מכל עברים להלחם באויביהם ויעמדו מנגד מערכה לקראת מערכה ולא חתו ולא זעו מכדורי הרעם' עד רדפם אחרי החיילים עד גבעת עצר וישובו לערב בכלימת.

ויחזק הרעב מאד מאד ויבואו הנוגשים בחצי הלילה כעלות אור הלבנה לחפש מזון בחדרי האמללים חיפוש אחר חיפוש ויבזזו שארית השארית אשר נמצא אצל הנשים והאלמנות והעניים בידעם מלוחשי לחישות כי בעלי בתים הפקידו אצל הנזכרים. לא אליכם כל עוברי דרך היו יוצאים מן הבתים שנים שלשה ארבעה ביום אחד, יום אחר יום, ומוליכין אותם לבית הקברות וחוזרין נושאי המטה ורואים שאין עוד בבית שום חי כי כבר הוליכו' לחצר מות וספו תמו מן הבית ונועלים הבית והולכים להם.

ומהעת ההיא קדח תבואה קטנית ופול ועדשים בליב ריאל ולא נמצא. נתקיים בשונאי ישראל לבנים נפלו וגזית נבנה שקמים גודעו וארזים נחליף. הוה על הוה בהגיע נפלין תבואה בריאל ואין נמצא והיו בני אדם מעוטפים כנחש שפיפון על מים⁽³¹⁾ מזוית לזוית ומסנה לסנה ונפשם מעופפת ופורחת, חלליך לא

(27) הכונה לקצב, תחזיר המיוחד לתימן. (28) הנשקף על צנעא.

(29) כן בכ"י שוקן וקהתי, ובמסמך שכספרם של Rathjens-v. Wissmann על מסמך בתימן 1934, ובכ"י 599: סאלם.

(30) סוחרים הודיים מצויים בצנעא (הם נקראים ביאנגה ר' של ביניאן). ואולם בכ"י שוקן וקהתי: ויהודים, והכונה תהיה: לא יהודי צנעא התושבים אלא יהודים שבאו מחוץ לתימן לסחור עם החיילים.

(31) זהו תרגום של משל ערבי תימני שמשמעותו: הוא מסתובב כמו הנחש הצמא. כלומר אינו יודע מה לעשות, עיין בספרי Jemenica 1051.

חללי חרב ולא ממותי מלחמה כ"א חללי רעב. אימלאה החרבה מנפשו' אבינוי אדם בכל יום. נלאו שארית הנשארים להוליך פגרים מתים חללי רעב לחצר מות. פתחה הארץ פיה ותאמר הב הב ארורה האדמה כי לא שבעה. ועוד ידה נטויה לקבל בלב טוב ובנפש חפיצה ותבלעם כצאן חיים ולא ידעה השב ולא אמרה די. סאלם מִסֶּךָ ועיאלה³²). האדון מנצורה ואבנה. ועיאל דלאן לא יכלו להשביעה ולהשקיס רעבונה. מלעיטים אותה מדי יום יום. הנשים מובילות פגרים והאנשים מקברים והולכים.

ציון ו'.

נלאו עשתנות הממשל' מה לעשות וכל עצה אבדה מהם כי כבר השרישו אחר המעשקות והתחילו לאכול השקץ אחר אשר כלו עשבות הרים וירק דשא וישלחו לעזרת אחיהם החולים קודם מ' יום ליושבים באחדידה ואלחגאז ומכה וגדה ומאיי הים תימן ויעושו לעזרת אחיהם כנשרים ויבאו אל מנאכה כאלפים איש חיל. ויצר להם מה לעשות כי לא יוכלו להבקיע הדרך לבדם וגם גמלים אין וישלחו עוד לעזרת אחיהם אשר בערי בלאדאנס ויבאו אליהם ויקבצו כר' גמלים וישאו את שברם עליהם כלי זיין ודגן. ויצאו ממנאלה ויבקעו הדרך בה' ימים ויהי ביום הא' ג' שבטס' ואלה המשפס' כעוף השמים הוליך את הקול בבקר והנה נשמע קול הרעם מראש הרי עצר ותיהום כל העיר ויאמר הקול הזה הבאים לעזרתינו ולהחיות שאר פליטתינו ויתעוררו ממתתם ויצאו לקראתם בשמחה ובקולות ורעמים ובמיני זמר כי שימחם אל מיגונם.

ויכנסו אל צנעא רבת התלאות והמצוקות בצהרים עם כל הכבודה והארוחה והרווחה להם לבדם והיהודים טרודים בעסקיהם בקבורת מתים של מצוה ומניחים המטות הפנויות על פתח העיר מבחוץ והתוגרמים יושבים בקתדראות מעבר מזה לקדם שלום לאחיהם ויצעקו הנשים במצלותם וגם הרימו נס בני עמינו ויאמרו באה התשועה. ויואילו החיילים לחלות פני אויביהם הערבים אשר השקום כוס רעל ולנו סם המות ויצאו צפונה דרך אלגראף וינסו הערבים אל תוך בית ערהב ויערכו אתם מלחמה ביום ג' וד' בארבעה קני רעם ובליל ה' כבשו החיילים בית ערהב ויכו בשונאיהם מכת חרב והרג ואבדן והנשארים נפו אל עיר אלרוצה. וישבו את כל המלקוח יתר הבז מספוא תבן עלי קנים וקש. עצים דלתות וסוכת כרמים וכן נכון³³) ויובילום אל צנעא על הגמלים והצבים והפרדות והכרכרות מיום ג' עד יום ה'. ובו ביום רדפו אחר הערבאים אל עיר אלרוצה וילחמו בהם מהבקר עד בוא השמש ויכו בשונאיהם מכה רבה וביום ש' ק

(32) "ובניו". לשלש המשפחות הנזכרות יש צאצאים בא"י.

(33) וכן נכון: כך ב-3 כה"י.

הביאו אל צנעא כמו נ' ראשי אנשים ורובם מאנשי צנעא ויחר לערבאים ולאנשי צנעא מאד מאד.

וביום ג' כ"ט שבט שלחה הממשלה צירים אל שריף אלשויע שיך בלאד המדאן ואלסייד עלי שיך בלאד סנחאן ויחיא דודה אחי סעיד דודה הוא אחד הגבורים המורדים מן אלגהלייה ומכתבים בידם מהשררה להערבאים היושבים באלרוצה: מעכשיו ומכאן ולהבא תשוב חרב אל נדנה ושלוש ליוצא ולבא. ולא אבו שמוע ויתגודדו בכלי זינם כמשפטם. ויחר לראש הצבא זכרי באשה איש אכזרי ועל נער לא יחון גם בחור גם בתולה הוא אשר השחית וכלה יושבי בלאד אנס עד אשר אמרו די ויהי בחצי הלילה ויקם הוא ואנשי הצבא ויקרא הידד וימטר על אנשי אלרוצה עם המורדים בכדורי עופרת ובקולות ורעמים עד עלות השחר ויבקיעו אלרוצה ויגיעו אל תוך אלמסגד וקצת מהבתים ויהרגו רבים. ועכ"ז לא חתו הערבאים ועודם בתוך הבתים מורדים ומורים בקנה השריפה על אנשי הצבא וביום שלישי מבקר עד ערב ירו בקנה הרעמים על הבתים. ויקוצו אנשי חיל הממשלה וילכו להם ויחזרו אל צנעא. ובהשמע הדבר לאנשי הארץ כי לא עלתה ביד התוגרמ' ולא יכלו לכבוש אלרוצה עד גמירא ויתחזקו במאד מאד ויאמרו נתן אלהים בידינו אויבינו ויצורו על צנעא מאד מאד.

ציון ז'.

נכנס חדש אדר ב' וכלו כל הקצין ואנחנו לא נושענו צרה כמבכירה תחיל תועק בחבליה קינו לשלום ואין טוב לעת מרפא והנה בעתה. נפרין תבואה בריאל ואין. וה' אמר למלאך המשחית לטוש מגלך; אמר הנה היא שלושה ומעותדת לעת כזאת מימי בראשית. מבית החולים של הממשלה יוצאים חיילים לחצר מות תחת אשר יצאו לקראת מלחמה. ותחת מעולפת בספירים מבנות תוגרמה בחוצות עיר מעופפות וסובבות תפוחי רעב תבנית היכל. הם הם קורא יקר והגני חושך עטי מלספר. תחת אשר חיל הממשלה מאכלם בריאה על פי רופא מומחה עתה מסובכים בחוצות עיר אלרוצה לשרש אחר שרשי האספסתא ואין נמצא.

אוי ואבוי למי שיצא עליו שם תגר. בעת ובעונה הזאת הוציאה הממשלה ריאלאת מגידי³⁴ ליהודים ויתנו תמורתם ריאלאת פרנצאוי ואחר כל זה שיברו דלתות האוצרות אשר במדינה במקבת ובגרזן ובכל כלי ברזל לחפש ריאלאת וכ"ש תבואה. עתה קורא הגיע זמן אשר לא ידעו אבותינו ואבות אבותינו בחצי חדש אד' ב' ירד מחיר לירה עצמלי סתה³⁵ ריאל ועלה מחיר קדח קטנית

(34) כלומר הכריחה את היהודים לקבל כסף תורכי (מגידי מתאים בערך לריאל, ע' לעיל הערה 6), במקום הריאל האוסטרי הנקרא כאן פרנצאוי-צרפתי, אירופי.

(35) "עתמני ששה". — הערך הרגיל היה כחשעה או עשרה ריאלים, ע' למטה ציון ח'.

1 לירה = 11 ריאל.

ו' לירה עצמלי. ובכסף צרוף מזוקק שבעתים מחיר קדח תבואה ג' ארטאל³⁶) ורבע אשר היה מחירו י"ו דרהם³⁷) בזמן הטובה ריאלין או ריאלין ורבע לכל היותר ואין קונה ועכשיו לא נמצא אחר כל היוקר הזה. וכיד³⁸) בתי כנסיות ננעלו אפי' בשבת ולא נשאר זולתי אצל מ"ו יחיא אלקאסח יצ"ו³⁹) ובבית כנסת אלא סטא⁴⁰) י' בצמצום לתפלת שחרית ודווקא בני אדם שיצאו מדינא דמלכא מכסף גולגולתא ובתנאי שאינם מהודרים. אפשר כי ברעב שומרון מי שיש לו כסף או זהב לקנות ילך ויקנה. עכשיו אם ימצא איש שיש לו כסף קודם כל ינתן לאוצר הממשלה ואם יוותר לו פליטה ישאר לאנשי החיל לשלול שלל ולבזוז בו בזוזי ובזוזי דבזוזי⁴¹) הן כסף הן זהב הן פריטי. מכ"ש וכ"ש אם המצא תמצא בידו תבואה או מיני מאכל מלבד המכות והפצעים תהי לו נסשו לשלל.

ציון ח'.

חזרנו על הראשונות. כ"ח אדר א' עדיין חיל התוגר' חונים באלרצה, אלה מעבר מזה והערכים מעבר מזה ובכל יום מלחמות ולא נצחו אלו את אלו זולתי המלאך דומה נוצח חיל הממשלה מחמת הרעב. ושאייה יוכת רחובות המושלמין בצנעא במדינה⁴²) ורחובות היהודים קאע ביר אלעזב מאין יוצא ובא כיא קאת וקפוד ולילית שם תקנן. והממשלה הוציאה לכל הנקר' בשם סוחר לירות זהובים לכל אחד די ספקו והותר. ומחירם י"א ריאל ולי אני הצעיר הגיע לידי ל' לירה ומכרתי אותם מהסוחר⁴³) הגדול אחמד עבד אלחראזי

(36) הרטל התיפני הוא בערך השתות של רטל איי. לפי גרוהמן בספר הנ"ל II עמ' 99 הוא $0,4544 \text{ g}$ ולפי ששמעתי מאיש בקי משקלו קצת יותר גדול. — כלומר כמעט שני קילוגרמים כסף נתנו בעד שני פחי תבואה!

(37) אין זה מטבע אלא משקל, קצת יותר משלושה גראמים. כלומר י"ו דרהם מתאימים לשני ריאלים או שני ריאלים ורבע.

(38) ר' יעקב ספיר מצא 20 ב"כ. עיין אבן ספיר צא א, ועיין בראואר בספרו אתנולוגיה של יהודי תימן עמ' 306 המזכיר שבשנת 1906 מנו 32 ב"כ שמהם נסגרו 28 מחוסר מתפללים אחרי שנת הצרה הגדולה המתוארה בספר שלפנינו.

(39) המיסד ומנהיג של כת 'דור דעה' (ע' לשוננו ג, 364, הערה 19), הנפטר — והוא זקן מופלג מאד — בשנת תרצ"א.

(40) כנוי לר' שלום בן אהרן הכהן אלעראקי (לפי ס' קורות הזמן סד, ואילו בראואר בספרו הנ"ל 40 מיחס כנוי זה לאביו של ר' שלום). ב"כ זה קיים קרוב למאתים שנה. (41) סנה' צ"ד ע"א.

(42) צנעא נחלקת לשתיים: לעיר עצמה וקבוצת פרורים הגדולה כמו העיר ומוקפת חומה כמות. קאע ביר אלעזב הנזכרת כאן כ"כ הרבה פעמים היא אחת הפרורים האלה.

(43) מהסוחר: כלומר לסוחר, לפי הערבית התימנית.

מסותרי אלחדידה בק"ל ריאל והוספתי על דמיהם ע' ריאל ושלמתי ליד אלמפתי אחר המחילה והסליחה בבית הכלא שני ימים ולילה.

ומהעת ההיא היו הקצבים של גויים שוחטים כלבים וחמורים בסתר ומוכרים אותם בדמי בשר גמלים וכבשים וכשיצטרכו עניי היהודים אזי קונים בשר טיגון וסוברים שהוא של שוורים או כבשים עיני ראו ולא זר. ויש מהגוים שהיו גונבים מילדי חביריהם ואוכלים אותם כשסע הגדי⁴⁴).

ובחצי חדש אדר א' חזרו חיל התוגרמים מן אלרוצה אל צנעא כי לא יכלו להשמיד הערבים ולא נשאר ממפריסי השקץ כי אכלום כלה ולא נשאר כי אם הפרדים והחמורים והכלבים והחתולים והיו לברות למו ויאכלו אותם מדי יום יום במספר במניין במשקל. והיו חיל התוגרמים משוטטים בכל רחובי הגויים והיהודים לצודד הכלבים והחתולים בכלי זינם ונלחמים בהם בכל כלי קרב ופשטו ידיהם להכנס לתוך הבתים והחנויות של גויים ושל יהודים ולחמוס כל אשר בתוכם ואם לא מצאו בהם כלום נותצים הבית או החנות ולוקחים הדלתות והתקרות לבשל מנתם הכלבים והחמורים ונעשתה עיר היהודים פרץ על פני פרץ ומי האיש אשר יעזי לדבר להם דבר בנפשו ועושים כרצונם ואין מוחה מטעם הממשלה. והוול הכסף ועלה יוקר התבואה והגיע קדה דרה מ"ג ריאל דהיינו נפר ונץ⁴⁵ בריאל שומו שמים וספדי ארץ מי שמע כזאת מי ראה כאלה. בעת ובעונה הזאת היו נשמות בנ"א יוצאות ברחובות ובשווקים והם מהלכים ואין מחריד ואין מאספם לקברות. ואם ימצא איש עובר נשמם והולך לו משתומם בצרת עצמו ועל עצמו לא חס כ"ש על אחרים. ואחר יום או יומים כשרואין אותו קצת בני אדם גוללין אותו בסמרטו אשר עליו ונושאים אותו לחצר מות על כתפיהם לאחוריהם כבול עץ ורגליו וראשו מדולדלים וחופרים עומק ד' או ה' טפחים⁴⁶ ומחזירים העפר עליו והולכים כאלו סמנו אבן או לבינה. ואם ימצא איש מהלך ברחוב העיר בעצם היום הרי הוא כיוצא בחצי הלילה בחשיכה ולא יחרץ כלב לשונו⁴⁷ כי כבר כילום והשמידום אנשי החיל ונשמו קוראי הגבר ונכרתו הנובחים שומרי העיר והיה כחשיכה כאורה.

וכלה כל ח' אדר א' ונכנס ר"ח אדר שני ושארית הפליטה מצפים בכליון עינים לאמר בבקר מי יתן ערב ובערב מי יתן בקר מרדיפות הזמן ותלאותיו ושמעות רעות מבהילות ולעינים מאפילות. עדח תבואה בח' לירות עצמלי ואין החי נושא המת על כתיפו בשכרו אלא כנושא כלכלה. ולפעמים שני מתים על כתיפו כאלו שתי קופות של עפר.

44) אלואסעי מספר שאכלו (שלא בצנעא — כמוכן) אפילו ילדי עצמם (בנות — כמוכן — לא בנים). 45) נפר (ע"ל הערה 15) וחצי.

46) בתימן קוברים את המת בכוך, כלומר חופרים שוחה ומעמיקים בה מן הצד ושם שמים המת, ועל כן קבורה מעין זו הנזכרת כאן בזויה ביותר בעיניהם.

47) בצנעא, כמו בקושטא בשעתה, ממלאים הכלבים את תפקיד הזבלים. על כן הם מצויים מאד והעדרם מורגש ביותר.

ציון ט'.

בִּיָּד לַחֲדָשׁ טַבַּת שֶׁר הַצָּבָא אֲשֶׁר נִשְׁלַח מִצְנָעָא לִפְנֵי שָׁנָה לַעֲרִי תַעֲזֹ מִיְהֵר וּבָא לַעֲזֹרָת אַחִיו אֶל צְנָעָא שְׁמוֹ עֲלֵי רִצָּא אִיהָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִיחַת וְלֹא יִירָא מִפְּנֵי כָל פְּנֵי מַפִּיקִים אִימָה גּוֹיִיתוֹ כְּהַר תְּבוּר רֹאשׁוֹ כְּכַדּוּר. סוֹסו יֵתֵר וַיַּחֲרֹד בְּרַכְבוֹ עָלָיו מִפְּנֵי כְּבֹדוֹ. עַד כִּרְךְ דְּמָאָר הִגִּיעַ הוּא וּמַחְנָהוּ וַיִּנְהַג אֶת כָּל הַחֵיל אֲשֶׁר אִתּוֹ וְאֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַדָּגָן אֲשֶׁר הֵבִיא אִתּוֹ מִעֲרִי תַעֲזֹ וּמֵאָה אֶלֶף עֶמּוֹ. וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בְּעִיר דְּמָאָר כָּל הַכְּבוֹדָה שֶׁל הַמַּמְשָׁלָה לָקַח צֶאֱן וּבִקֵּר וּדְגָן וְכֶסֶף לְרֹב. וַיְבֹא אֶל מַעְבֵּר וַיִּלְחַם עִמָּם וַיִּךְ בַּהֲעֲרִבִים מִכָּה רַבָּה. וַיִּשֶׁם פְּנֵי דֶרֶךְ נִקְיִל יִסְלַח וַיְבֹא עַד צִלְעַ אֲלַנְקִיל⁽⁴⁸⁾ וַיִּזְעַקוּ עָלָיו כָּל הָעֲרַבִי מִסָּבִיב וַיִּלְחֲמוּ עִמּוֹ בְּכָל כְּלֵי סֶרֶב וּגַם הַנְּשִׁים מִקְּלָעוֹת בִּאֲבָנִים מִרָאשֵׁי הָהָרִים עַד מְנוּחָם הַדְּרִיכוֹהוּ לְמַעֲצִיבָה הַשְּׂכִיבֹהוּ. וַיִּשְׁבוּ הָעֲרַבִּים מִהַמִּלְקוֹחַ וּגַם קִנֵּי רַעַם מִהַגְדוּלִים לָקְחוּ וַיִּנֶּס עָלֵי רִצָּא בְּיוֹם הַהוּא הוּא וּמַחְנָהוּ לֵאחֹרֹר וַיֵּצֵא אֶל מַעְבֵּר בְּבוּשָׁה וְכְלִימָה וַיֵּשֶׁב שָׁמָּה וְלֹא יָכוֹל לַצָּאת וּלְבֹא. וַיְבֹאוּ הָעֲרַבִּים מִן בָּלְאֵד כּוֹלָאֵן וַיִּצְוּרוּ עַל הַמְּדִינָה דְּמָאָר וַיִּמְסְרוּ הַחֵיילִים בִּידָם וַיִּכְבְּשׁוּ הַמְּדִינָה וַיִּקְחוּ אֶת כָּל הַמִּלְקוֹחַ עִם כְּלֵי זִינָן. וְאֵת הַחֵיילִים וְשֶׁר הַצָּבָא הוֹלִיכוֹהוּ כְּפָרָה לִפְנֵי אֱלֵאמָאם אֶל עֵמְרָאן. כָּל אֶרֶץ תִּימָנָה עַד יָרִים פָּה אַחֵר יַעֲזֹ וַיֹּאמְרוּ ה' יְרוֹמֶם כּוֹכֵב אֱלִמְתּוּכָל אֱלֵאמָאם. הוּא מוֹשִׁיעֵנו הוּא יוֹשִׁיעֵנו הוּא יִגְאֲלֵנוּ מֵאוֹיְבֵנוּ וּמִצְרִינוּ הוּא מַלְכֵנוּ וְהוּא מִשְׁיַחֵנוּ וְהַמַּמְלָכָה מִתְאַמֶּצֶת וּמִתְחַזָּקֶת בִּידוֹ מִיּוֹם לְיוֹם וּמַחֲדָשׁ לַחֲדָשׁ. וַיִּצְוּרוּ עַל עִיר אֱלִטוּיָלָה אֶרְמוֹן תִּקִּיף שְׁאִין כְּמִשְׁלוֹ בְּתִימָן וַיִּמְסְרוּ חֵיל הַתּוֹגֵרִים בִּידָם עִם הָאִישׁ מִרָאשׁ, וַיִּשְׁלִים עִם הָעֲרַבִּים אֱלִסִּיד עֲלֵי נ' אֲב' אֶלְקָאֲצִי אֲשֶׁר שָׁם וַיְהִי לְשֶׁר צָבָא וַיִּלָּךְ הוּא וַיֵּיב מֵאוֹת מַחֵיל הָעֲרַבִּים לִכְבוֹשׁ אֶת שָׂאֵר נְפוֹת בָּלְאֵד אֱלִימָן⁽⁴⁹⁾ אֶלְחַגְרִיָּה וְתַעֲזֹ וּסְבִיבוֹתֶיהָ וַיִּקַּח עִמּוֹ אֶת כְּלֵי הַקֶּרֶב שֶׁל חֵיל הַתּוֹגֵרִים וְהַחֵיילִים הוֹלִיכֵם שׁוֹלָל לִפְנֵי אֱלֵאמָאם וַיִּצְוּרוּ עַל מְסוּרֹר וּבֵית עֲדָאָה מִבְּצֵר גְּבוּהָ וְתִלּוּל בְּשָׁמִי מְרוֹמִים עֲלִיתוֹי מְכָל עֲבָרִים מִרְאֵהוּ וַיִּכְבְּשׁוּהוּ וְאֵת הַחֵיל וְשָׂרָיו עִם כָּל כְּלֵי מִלְחָמָתָם הוֹלִיכֵם שָׁלַל וַיִּצְוּרוּ עַל כּוֹכְבָאֵן אֲשֶׁר כָּל רֹאִיו יֹאמְרוּ אִיו. הוּא הִיָּה מוֹשֵׁב מַלְכֵי אֶרֶץ הַמַּעֲרָב אֲשֶׁר לֹא נִתְּנוּ צֹוֹאֵרִם תַּחַת מַלְכֵי צְנָעָא מִיְּמוֹת גִּירוּשׁ אַחֲרָךְ הָרֵאשׁוֹנִים אֲשֶׁר בּוֹמָן אֱלֵאמָאם מִסָּהֵר בִּשְׁנַת אַתְתַּקְלִיג' לַשְּׁטִרוֹת.⁽⁵⁰⁾ יִזְכָּה לָהֶם חֲלָקֶם בְּכָר נִרְחַב בְּרָאשׁ הָהָר רַחֵב יָדִים שָׁמָּה יִזְרְעוּ מֵאֲכָל מְדֵי שָׁנָה בִּשְׁנָה לְכָל יוֹשְׁבָיו וְהוֹתֵר וּגַם בְּרִיכוֹת מִים אֲשֶׁר לֹא יִיבְשׁוּ לְדוֹר וָדוֹר, כִּי יוֹצֵר הַכֹּל כּוֹנֵנוּ מִתְחַלֵּת הַיִּצִּירָה לְאֶרֶץ בְּפָנֵי עֲצֻמוֹ וּגַם לְכָל סְבִיבָיו וּבְנֵי אָדָם בֹּאֲפִיקִים וּבִגִּיאוֹת עוֹבְרִים לִפְנֵי כְּבִנֵי מְרוֹן⁽⁵¹⁾. וְהֵהָר נַחֲלָק לְשָׁנִים מִיָּדִי

(48) המעלה (פאס בלשון אשכנז).

(49) יש מחזו דרומה מצנעא הנקרא באופן מיוחד ארץ ימן.

(50) שפ"ב 1622. לפי אלואסעי משל האמאם אלמטהר לפני זמן זה. התורכים יצאו

אח תימן בימי אלמואיד בן אלקאסם, בערך 1635-0 ('ע' אנצ. אסלאם ע' וידיה ו-G. W. Bury בספרו Arabia Infelix עמ' 13.

(51) וגם עיר יהורים יש שם עד היום הזה.

הטבע ועוברים דרך גשר, ועת אשר כבשו חיל אלתוגר אלימן צרו עליו ז' חדשים ולא יכלו לו כ"א במרמה ואת התעלה מילאו עפר עד היום וילאו עתה חיל התוגר ויכבשו ביד הערביים. ויצורו הערביים על מדינת עמראן אשר בנו אותה מלכי שבא לפני אלפים שנה ונקרא שמה עמראן ע"ש מלך שבא עד היום, וימסרו חיל התוגר ד' טואביר⁽⁵²⁾ ביד הערביים וג' קני רעם נתנו לערביים עם כל כלי זיינם והוליכום שולל לפני אלמאם. וכאשר ראה אלמאם כי נכבשה מדינ' עמראן ויבא מן כמר עם כל מחנהו וצבאותיו ויתקע אהלו שם ויקרא שלום לכל אנשי העיר וליהודים ג"כ קרא שלום. תיגל ערותך עמראן גם תיראה חרפתך. ויצורו הערבים על פלך חגה ויועקו הערבים שכנותיה מכל עבריה חאשד. אלסודה, אלשרף, ואדעה וגם כפריה. ובתוכה ששה טואביר תופשי מגן וששה קני רעם וזיין לרוב ויהי חתת אלהים על חיל התוגרמה אשר בתוכה. תשכב בבשתה ותכלם העיר חגה כי נכבשה לפני הערביים עם כל הכבודה אשר בתוכה והוליכוה שולל עם כל פחותיה ושרי צבאותיה לא נמלט ממנה זולתי אלקמנטאר אשר הציל נפשו לשחת ויהרוג אלקאצי אלא כווע ואחר ירה החץ בידו על לבו ונפל שדוד לפני חרבו הוא ואלקאצי ואל יפול שדוד לפני הערבים. ועד היום לא נשאר במצור כי אם העיר רבתי עם צנעא רבתי בגויים שרתי במדינות כהניה ושריה במצור ובמצוק אשר לא נהיה מימי עלומה, תושביה בעיר גועו. כל ארץ תימן מצפון ומים ממזרח וממערב פה אחד אללה ינצר אלמנצור⁽⁵³⁾ זולתי בחראז לא יכלו מלט נפשם ולאמר אלמנצור כי מלאה חיל התוגרמה.

ציון י'

דרכך ומעלליך עשו אלה לך. זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך, שבר על שבר נקרא כי שודדה ברגע כל תימן פתאום שודדו אהלי שבא. ראיתי את אוול והנה תהו ובהו ראיתי ההרים והנה רועשים וכל הגבעו' התקלקלו ראיתי והנה אין האדם וכל עוף השמים נדדו הלכו. ראיתי והנה העיר נותצה מפני יי' מפני חרון אפו. על זאת תאבל הארץ ושמים קדרו ממעל לשוא הטיפית צנעא מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו. קול בת צנעא תתייפח תפרש כפיה אוי נא לה כי עיפה נפשה על הרוגיה. שמה ושערורייה נהייתה בארץ, ככלוב מלא עוף כן בתייהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו שמנו עשתו. דין אלמנה לא דנו ומשפט אביונים לא שפטו. 'הצל אלה לא יפקוד יי' אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשו. ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו עונותיהם הטו אלה וחטאתיהם מנעו הטוב מהם קוינו לאורה והנה חשיכה לעת רוחה והנה בעתה.

ביום ס'ו אדר א' יצאו מן מנאכה כמו אלפים חלוצים מחיל השלטון יריה הנקרא בשם רדיף ועמהם כלי זיין חדש הנק' מוזר יכיל יי' כדורי

(52) גודר הנקרא באטליון.

(53) אללה יושע את המלך הנושע

עופרת בכניסה אחת ומורים בה בבת אחת זה אחר זה ומרחק ירייתו כמו 1500 מטר באופן שהוא ככה איש והוא נורא ומבהיל וג' כני רעם וצבים ופרדים לרוב נושאים מזון ועמהם שר צבא גדול מהשלטון שמו רצא באשא ועמו שר צבא גדול מגבורי הממשלה היושבים ראשונה במלכות שמו עזיז באשה אשר נלחם לפני שלש שנים ועמו 600 איש שלף חרב מן קבילת יאם מארץ נגראן ולהם גמלים נושאים בר ולחם ומזון וכלי זיין שבאו לעזרת אחיהם היושבים בואדי צהר בעיר טייבה אשר התנפלו עליהם שכיניהם הערביים כי הם שנואי נפשם מקנאת הדת⁽⁵⁴⁾.

ויבאו החיילים מכפר מפחק ויקחוהו מיד הערביים ויסעו עד⁽⁵⁵⁾ ויערכו מלחמה ויכו בהערבים מכה רבה וילכדו ויעלו דרך אלכמיס וילחמו עם הערביים ויעמדו הערביים על נפשם ויקבצו מכל עיר ופלך ובראשם בלאד אלבסתאן. ויערכו הערבי' מלחמה בהרי אלכמיס ויעמדו לפני החיילים לשטן בראשי ההרים כי ירט הדרך לנגדם ובכל שעל ושעל מלחמות עצומות ויפלו חיילים חיילי' חללים מזה ומזה ויגיעו עד בועאן ויערכו עמם מלחמה וידרפום עד יאזל. וישבו את כל המלקוח בקר וגמלים ופרדים נושאים את כל הכבודה וכלי זיין ויצורו הערב⁽⁵⁶⁾ על יאזל אשר נכנסו לתוכה אנשי יאם ומאתים מחיל השלטון. ויצאו לפניהם וישבום ויוליכום שולל אל שבאם לפני אל אמאם. ויבאו החיילים לעיר אלמסאגד ויערכו הערב עמהם מלחמה ויתנפלו חיל התוגרמים עלי אלמסאגד ויעמדו הערב על נפשם ויכו בהם מכדי רבה ובראשם שר הצבא עזיז באשה נתחהו הערביים לנתחים ויד החיילים הולכת וחלושה ונמס לבם בקרבם ויד הערב הולכת וחזקה ולבם היה לאבן. וינוסו החיילים הנשארים דרך אלכמיס ולא נשאר להם מאכל ולא כדורי עופרת לששת קני הרעם כי כילום בדרך ובביוזה. ויקראו הערב מכל פיאה ויעלו על ההרים ובנקיקי הסלעים ויערכו מלחמה חזקה ולבם כלב הארי ויכו בחיילים מכה רבה ובביוזה שלחו ידם ויבזו שארית השאר' ויפול מן החיילים בכל המלחמה ההיא כאלפים איש אחוזי מזור⁽⁵⁷⁾ ומהער' כ"ח מאות איש שולף חרב. ויכנסו שארית השארית ביום ר' אחר הצהרים בכ"ד באדר עם השר הגדול רצא באשה לתוככי צנעא בבושה וכלימה ויתמוגגו כל אנשי המדינה והשרים והחיילים ותושביה הגויים והיהודים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי

(54) שבטי יאם בארץ נגראן הם אסמאעיליים, והם ענף של השיעה, ואם כי גם הוידיים תושבי הרי חימן הם שיעיים, שונאים אלו את אלו על דרך המשל מגירי דעבדין בישא למגיריהון עבדין.

(55) הסופר נהג לכתב בשני כה"י את שמות המקומות לעתים קרובות באותיות גדולות, ובכתי' 599 גם בצבע אחר. אפשר שכך נהג גם כה"י שהיה לפניו ועל כן נשמטו לפעמים שמות מקומות שבקש לכתבם בדיו אחרת ואח"כ שכח למלאות את הרוחים שהניח בשביל השמות הנ"ל.

(56) בני השבטים. (57) הרובה הנקרא מזור.

האף הגדול הזה ונהפכה כל שמחה לתוגה וכל משוש לאבל, צרה על צרה ויגון על יגון. ואנשי המשמר החיילים נהפכו לשודדים ובוזזים ושוברים דלתות הבתים ולוקחים כל הנמצא שם ועמם מבני עמינו כנהוג. וביום שי"ק נמלטו שארית החיילים חשופי שת ועל שתותם מחצלאות אוי לעינים שכך ראו. ויבאו אל ר"ד (58) אל צנעא רעבים גם צמאים כי לא אכלו לחם ג' ימים ויחפשו חפש מחופש בעד האוכל במה להחיות את נפשם ויפזרו זהב וכסף כדי לקנות דבר מהמאכל אשר ימצאו. והיו הערביים טוחנים תבן וסובין וקשין וקטנית ושעורים ולשין ואופים ומוכרים מהם שנים עשר ריקין רחבם מלא הסיט כפול ומשקל כולן נק' רטל (59) ברילה (60) עצמלי ועוד ועוד עד על זאת דוה לבינו. ויחזק הרעב עד למאד מאד ויגיע קדח דרה י"ו לירה וחצי. ולא נמצא מי יאמין לשמועתינו מי יקשיב לדברינו.

וביום א' כ"ו בו ריחם י"י בגשמי ברכה מהצהרים עד הערב וירד מטר סוחף כל היום וכל הלילה. והמים מפכים מג' סואיל (61). א' פ"א ל"א ל"ה. והב' מן באב כ"ז ימיה, והג' מן ש"א ר"ה עד יום ד' עד אשר לא יכלו בני אדם לעבור בתוכו.

אבל כל ח' אדר ב' ואנחנו לא נושענו והננו שארית השארית היום ערב ר"ח ניסן מצפים ומיחלים בכליון עינים לרחמי שמים עד כמה נתמוגג בעונינו כמה וכמה הרפתקי עדו עלן מר"ח חשון שעבר עד היום ואנחנו לא נושענו. בהמצור של גירוש תוגרמה בשנת (62) הגיע יוקר התבואה משקל ס' שקל בשקל. ובזה המצור 12 וקיה דרה בריאל מגידי. מצאתי כתוב בס' כ"י ישן אן פי דולת אלמהדי וצלת אלדרה מיה חרף ואלשעיר 50 חרף ואלבר קי"ך (63) ע"כ. ואנחנו צערינו כפול ומכופל ועודף הרבה על של ראשונים. ונחזור לעניינינו. אהה על א' משרי חיל התוגרמים אשר נמלט ביום א'

(58) חיל המלואים. ע"ל. (59) חצי רטל תימני, בערך רבע קילוגרם.

(60) בלירה עתמנית. — בדבור אומרים רילה במקום לירה, וכאן נגרר הכותב אחרי הבטוי, שלא כדרכו הרגילה.

(61) רבים של סקל (סאילה). נחל המתהווה ממי גשמים.

(62) ע"ל הערה 55. והכוונה בלי ספק למצור התורכים שבצנעא בשנת 1309 להג'רה = 1891 = בר"ב לשטרות, וע' להלן ציון י"ב.

(63) שבזמן ממלכת האמאם אלמהדי הגיע הדורה למאה לירות זהב (על חרף עיין Jemenica 361-3) והשעורים לי-50 והחטה ק"ב. הכונה בלי ספק למצור ששמו השבטים המורדים על צנעא בשנת בקי"ט לשטרות 1808. וז"ל ס' קורות הזמן כ"י 599 מ"ז ע"א: ובשנת בקי"ט לשטרות היה רעב גדול והוסיף הרעב שבאו שבת בכ"ל חיל המלך אלמהדי עבטלה (שבש בכונה במקום עבדאללה) לקחת מנתם ממנו ויחנו בסביבת אוזל (כלומר צנעא) וימנעו רגל ממנה... ויעל השער למעלה עד שהגיעו החטים קב א' בשקל כסף והשעורים קב ורביע בשקל וכ'. — עשר שנים לאחר מזה (1818) התנפלו השבטים שנית על צנעא והחריבו את שכונת היהודים חורבן גדול.

כ"ו אדר ב' ממלחמת יום כיז הנזכר ערום כאשר יצא מבטן אמו ותהי לו כלי זיינו אשר עליו וגם הזהב אשר במתניו כר' לירה מפלט לו ואת נפשו הציל ערום מלבד המכות והפצעים.

ציון יא

ויראו שרי הצבא כי כלתה אליהם הרעה מבית ומחוץ. מחוץ שכלה החרב ומחדרים רעב, כי כבר כילו והשמידו כל ירק דשא וכל עשב עם דהכלבים והחמורים והחתולים ורמש ועכבר וכל עוף השמים והיו מוציאים בכל יום על העגלות כקץ מבית החולים. ט"ו איש על עגלה אחת בבקר ובערב שלא יראו אותם הערביים ועל באשם עד למרחוק כשהיו מוליכין העגלות ומוליכים אותם אל כזימה וחופרים גומא ומשליכים ט"ו או ל' בגומא אחת ומכסים בעפר עד אשר לא יוכלו עוברים ושבים לעבר שם מפני הצחנה והחלאה. מלבד אשר היו מחיל המלך מתים בכל עיבר ופנה מושלכים תפוחי רעב ואין פונה ואין פוצה פה והיו על פני ארץ לקור ולחום והרואה אותם בפעם ראשונה נדמה לו שהם מכוסים בשמיכה שחורה ועצמותיהם ושיניהם יוצאים בולטים מגוייתם לבנים כשלג. וידענו תרגום יונתן בן עוזיאל בביאור מה שאמר אתחפיו אפיהון איכרום אוכמין כקדרא, אבל בעינינו ראינו ובאזנינו לא שמענו רח"ל.

ותכף שלחו השרים אל האמאם ה' שרים אל כוכבאן הננו בידיך אם להרג אם לאבדון אם לשלום. והישר בעיניך עשה ואל נאבדה אנחנו ונשינו וספינו עם שארית פליטי חיל השלטון יריה. וישב אותם דבר הוא ושרי הערביים אשר אתו אם תאבו ושמעתם והיתה נפשכם לבד לכם לשלל וכל כלי זיינכם עם כל הכבודה של הממשלה אשר מחוט ועד שרוך נעל ינתן לאוצר המלכות של האמאם ונתן להם זמן חדש ימים ולא ישאר מכם איש ועלינו ליתן לכם גמלים וחמורי' למשאכם עד מנאכה וגם אנשי חיל מהערביי' לשמרכם בדרך ואם תמאנו ומריתם חרב ורעב תאוכלו עד אשר לא ישאר מכם משתי' בקיר, והטוב בעיניכם עשו. וישובו חמשת השרים השלוחים וימסרו לאולאיה ואלמשיר⁶⁴ מכתב ותנאים להם כזה וכזה דיבר אל אמאם ושרי הערביים. ויצטערו כל השרים על זה וינהו⁶⁵ מה לעשות ויקבלו עליהם גזירת אל אמאם ושריו ויחזרו וישלחו ה' השרים הנזכרים והם אל שריף אל שויע ואל סייד עבד אללה ך עבד אל קאדר מחשובי צנעא ורגב אפנדי ומצפר ביה המזכירים של בית המשפט אשר כל דבר יוצא מתחת ידם ושני אמיר עליא⁶⁶ משרי החיל של השלטון. ויכתבו בידם כתבים עם החתימות כל השרים של הממשלה ויאמרו טוב הדבר אשר דיברת אדונינו אתה ושריך בתנאי קודם כל דבר תחוס עלינו ותשלח לנו דגן להחיות את נפשינו ונפש פליטי החיל. ויחס עליהם אל אמאם ותכף שלח

(64) לנציבי המדינות ולמצביא הראשי. (65) כן בשני כה"י.

(66) מפקדים עליונים. אלואסעי 200, הנותן דרך כלל הרבה פחות שמות מן המחבר

שלפנינו. מזכיר אחד מאלה.

קִין קדח דגן וּלְבָקֶר וְכִי רַחֲלִים לַחֲיֹת נַפְשָׁם מִזֵּלְעֻפּוֹת רָעַב אֲשֶׁר כִּילִם חִ' חֲדָשִׁים בַּמִּצּוֹר וּמִצּוֹק וּגַם שָׁלַח לָהֶם עוֹד ג' כִּס קִמַּח מִשְׁלָם אֲשֶׁר שְׁלָלוּם חַיִּילוֹתָיו בַּדֶּרֶךְ.

ציון יב.

וַיְהִי בַיּוֹם י"ג נִיסָן בַּעֲרַב וַיֵּשְׁבוּ ה' הַשְּׂרִים הַשְּׁלֹחִים מִן וָאָדָם זָהָר כִּי שָׁם בָּא אֱלֹהֵימָא וַחַיִּילוֹתָיו וַשְּׂרִי וַיִּשְׁלַח עִמָּם כְּתִיר אִישׁ חֵיל מִהָעֶרֶב שׁוֹנָאֵי בָלַע וְאֵת עֲרוֹבָתָם לָקַח שְׁלָא לְשֹׁאֵף חֵיל זָרִים. וַיָּבֹאוּ עַל בִּירַת הַמַּמְשִׁלָּה צִנְעָא אִם תִּימָן בִּטָּח אֶל מִבְצָרֵי הַמְּדִינָה. מִן בְּלֹאד אֶל בִּסְתָאן יֵשְׁבוּ בַּמִּבְצָר חֵיל אֶלְרִמָּא. נֶאֱצַר מִבְּכוֹת אֱלֹהֵימָר וַחֲלִילוֹ אֲשֶׁר פָּרַץ אֶת הָעִיר חָגָה יֵשֵׁב פִּי אֶלְעֲרִיאָן⁶⁷ הַתַּחְתּוֹן וְהָעֲלִיּוֹן וּמִשְׁמֵרוֹת אֶל צִפְיָה מִן רִגְאָם יֵשְׁבוּ בַּמִּבְצָר הַמְּדִינָה הַנִּקְרָא קֶצֶר גְּמֻדָּאן עַל שֵׁם מֶלֶךְ מַמְלַכִּי שְׁבָא. מִן הַמְּדָאן וְחֶאֱרֵת יֵשְׁבוּ בַּמִּשְׁמֵרוֹת וּבַפְתָּחֵי הַמְּדִינָה.

וּבַלֵּיל י"ד נִיסָן נִשְׁמַע קוֹל תּוֹפִים וּמַחֲלוֹת קוֹל מַצְהָלוֹת הַנְּשִׁים קוֹל הַמוֹלָה קוֹל שֹׁאֵן בַּעֲזֵיר וַיִּכְנְסוּ חֵיל הָעֶרְבִיִּים וְעִמָּם סִיף אֱלֹהֵימָר דוֹד אֱלֹהֵימָר שְׁמוֹ אֶלְסִייד מַחְמַד אֶלְקָאָס אֶל תּוֹכְכִי צִנְעָא בְּשָׁלוֹם וּבִשְׂמִיחָה וְעִנְוָה.

וּבַיּוֹם ב' נִיסָן נִפְתְּחוּ שְׁעֵרֵי הַמְּדִינָה לְכָל עוֹבֵר וּשְׁב וַתִּקְנּוּ שְׁנֵי יְרִידִים חוּץ לַמְּדִינָה א' בַּשְּׁעַר בָּאָב אֱלִימָן וְהַב' בַּשְּׁעַר בָּאָב שְׁעוֹב הָרַחֵק כְּמִטְחוֹי קִשְׁת וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הַכַּפְרִים הַמוֹנִים וַיָּבִיאוּ דָגָן וּשְׁמֵן וּבָקָר וְצֹאן וְצִימוֹקִים וְכָל צִרְכֵי הַמְּדִינָה. וְלֹא נִתְכַּחֲסוּ⁶⁸ אֱלֹא אֲשֶׁר הֵבִיאוּ עֲצִים לְהִסְקָה. בַּהַמְצוֹר שֶׁל שְׁנַת בְּרִיב הָרוּיָחוּ מוֹכְרֵי עֲצִים וּבֹזֵה הַמִּצּוֹר הִפְסִידוּ כִּי בַּצִּנְעָא מִצּוֹי לְרֹב עֲצֵי הַסִּקָּה מִהֲרִיסוֹת הַבָּתִּים וּבִזּוֹל וְכָל הָרוּצָה לִיטוֹל יטוֹל חֲנָם אֵין כֶּסֶף. וַיִּצְאוּ כָל בְּנֵי הַמְּדִינָה אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְטָף וּגַם חֵיל הַמַּמְשִׁלָּה לִקְנוֹת מַחִיָּה וַיִּגְיעַ בַּיּוֹם הַהוּא שְׁעַר הַתְּבוּאוֹת קִדְח ב'ר⁶⁹) בְּט' רִיאַל תַּחַת אֲשֶׁר כָּבַר הַגִּיעַ מַחֲזִירוֹ 70 מִגִּידֵי דַהֲיִינוּ קִלִּיב רִיאַל פֶּרְנָצָאֵי כְּדִבְרֵי הַנְּבִיא כַּעַת מַחֲר סָאָה סֵלֶת בִּשְׁקָל וְסָאָתִים שְׁעוֹרֵי בִּשְׁקָל. יוֹדוּ לָה' חֲסִדוֹ וְגו'.

וַיִּצְאוּ שְׂאֵרֵי בְּנֵי עַמִּינוּ לִקְנוֹת קִידוּשׁ⁷⁰) לַלֵּיל פֶּסַח וְדָגָן וּבָקָר וְצֹאן לְצוֹרֶךְ יוֹשֵׁם וּבַלֵּיל שְׁמוֹרִים לַעַת צֹאֵת הַכּוֹכָבִים וְעַדִּין בְּנֵי עַמִּינוּ מִשְׁוֹטְטִים עַל נַפְשָׁם לִשְׁחוֹט וּלְטַחֵן וּלְקַנּוֹת צִרְכֵי יוֹשֵׁם וְנֶעֱשׂוּ לְנוֹסִים כִּימֵי צֹאֲתֵינוּ מִמִּצְרַיִם בַּחֲפֹזֵן מִשְׁאֲרוֹתָם צָרוּרוֹת בִּשְׁמֵלָתָם עַל שִׁכְמָם.

בַּיּוֹם בִּינִסָן נִגְאָלוּ אֲבוֹתֵי וּבַיּוֹם ב' גָּאֲלֵנוּ יי' אֱלֹהֵינוּ וּפְדָה שְׂאִירֵתֵינוּ מִמוֹת לַחַיִּים. וּבַיּוֹם ב' יוֹם שִׁקְחָה דִּפְסַח בַּעֲצֵם הַיּוֹם יִצְאוּ צִבְאוֹת חֵיל הַתּוֹגֵרְמִים כַּעֲשֶׂרָה אֲלָפִים אִישׁ רַגְלֵי גְדוּדִים בְּלִי כְּלִי נֶשֶׁק מִהָעִיר לִלְכֹת לְדַרְכָּם

(67) שְׁנֵי חֲצֵרֵי הַמִּפְקָד, כִּךְ נִקְרָאִים הַקְּסֵרֶסִים שֶׁבָנוּ הַתּוֹרֵכִים בְּדֵרוֹם הָעִיר.

(68) כֵּן בַּשְּׁנֵי כ"י. (69) חֲסָה.

(70) יין, וּבִיחוד יין צְמוֹקִים. עֵיין לְשׁוֹנֵנוּ ג' 369. וְכֵן בְּלִשׁוֹן חוֹל מְגִילָה כ"ז ע"ב:

אִמָּא זְקִינָה הִיתָה לִי. פַּעַם אַחַת מִכְרָה כֶּפֶה שְׁבָרָאָה וְהִבִּיאָה לִי קִדּוּשׁ הַיּוֹם.

מגורשים דרך מנאכה ומשם לא לחדידה ומשם לארצם ארץ תוגרמה בתנאי בלי התמהמה ואיחור.

וראה פלא גדול שעשה בורא עולם כדי להודיע לבני אדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו וידעו כי הכל בהשגחה מלפניו ולא במקרה נעשה מה שנעשה אלא הוא מהעדא מלכין ומהקים מלכין זהו הפלא הגדול שביום שבאו התוגרמים לצנעא בו ביום היתה יציאתם כי הם באו בשנת בקפ"ג⁽⁷¹⁾ לשטרות ב"ז בניסן ובשנה זו ש' בריו' בי"ז בניסן נתגרשו מתוך צנעא ומכל תימן. לעושה נפלאות גדולות לבדו נמצא מספר השנים ששלטו בתימן בפעם זו ל"ג שנה. וילכו להם דרך מנאכה וישבו שם כל החיילים וכל השרים בנשיהם בטפם בעבדיהם באמהותיהם. ויפקידו כל רכושם וכל הונם בצנעא אצל מידועיהם ומכיריהם המוסלמין מלבד מה שקנו המוסלמין מן התוגרמים ממחמדיהם בזול ובלא דמים ואכלום בכל פה את אשר גנבו ואת אשר הסתירו ואת אשר לקחו בפה רך בפה רך. ועשאו כמצולה שאין בה דגה ותהי המדינה שואה ומשואה. ובחיה באו בני עמינו⁽⁷²⁾ מכל הכפרים בבניהם בנשיהם בטפם ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם וגמרו המועד בצנעא.

ציון יג

ובתחלת סיון יצאה שיירת התוגר' הנשארה מצנעא בלי כלי נשק עליהם כנשים ויגיעו עד קאע סהמאן ומתנה ויתגנבו הערביים מכל סביבות בלאד אלבסתאן האנשים והנשים ורועי הצאן ויקלעו במקלעות באבנים על חיל התוגרמ' ועל השרים ויבזו כל אשר נמצא אתם וישלחו לבושם מעליהם ויעשו בהם פרץ על פני פרץ.

וישמע אלמאם את כל אשר עשו הערביים יושבי בלאד אלבסתאן בבני החיל ובשריהם, ויחר לו מאד, ויבא מן ואדי צהר אשר הוא יושב שם ועמו כתיר איש תופשי מרת ומגן וייהן על פני הערים ההם ויוכיחם על פניהם ויאמר להם דעו לכם אחי ועמי כי אלהים מסרם והדימם לפניכם והנם כאסורים מפני מעשיהם הרעים עשה להם אלהים ככה ואנחנו מוסלמין מתפללים ומתענים יראי אלהים מחזיקים בדת מחמד ובהגיונו. ואיך תעשו הרעה הגדולה הזאת ומה יאמרו מלכי מזרח ומערב. וישב שם כט"ו יום וירוקנם הצאן והבקר והדגן וכל צרכי החיל אשר אתו וימסרו לו קצת מהאנשים עושי הרעה ויביאם בברזל ויוליכם צנעא ויאסרם וחמתו שככה. וישב ואדי צהר למקומו. וישמעו כל הערביים את אשר עשה וייראו מפניו ויתנו תודה לאלהים על כל אשר עשה לאויבי אלהים ותשקוט הארץ.

וילך אלמאם אל רוצה וישב שם כ"ה ימים ומשם בא אל צנעא דרך המבצר ומשם אל בית המשפט וישלח ויקרא לכל בני המדינה בעלי בריתו ויוכיחם

(71) כבוש תימן ע"י מוכתאר פשא 1872.

(72) כלומר תושבי צנעא שברחו מן העיר מחמת המציק.

כי יתנו תודה לאלהים וישמרו חוקיו ואותותיו כי לאלהים התשועה והמלחמה ואת אשר ירצה האלהים יעשה ולא בחרב וחנית נגרשו יושבי רומיה מן צנעא כי האלהים עשה. וישם שופטים ושוטרים על פי חוקי הדת ודקדוקיו וישמחו יושבי צנעא שמחה רבה ויתנו כבוד ותודה לאלהים ולמלכו ויאמרו כל אשר דיברת נעשה ונשמע. ויצא מבית המשפט בקולות וקולי קולות והנשים במצלחים בכל רחוב וישב בביר אל עזב ושם תקע אהלו הוא וצבאו ואנשי בריתו ויועציו. ובלילה ההוא קול ששון וקול שמחה קול הידד הידד בכל רחובות המדינה קול קני רובה וקני רעם והשיאו משואות בכל הסירות ועל ההרים והגבעות ויאמרו יחי אדוננו המלך יחיא אלמתו וכל יחי לעולם ובשלומו יהיה לנו שלום.

ואחר עבור ימים ג' ונלך⁷³ כעשרה אנשים לקדם ולחלות את פני אדונינו המלך ולדחתפלל בשלומו וכבר היכננו זבח שור מזבח כפרתינו.⁷⁴ ויקבל את פנינו בסנים צהובות על פתח הבית בשוכו מן הטיוול הוא וחילו כמנהגם. ויקרא לנו ויאמר היו בשלום ושמרו דתכם והזהרו בכבוד המוסלמין ובמצוותם והסירו הנאפופות והתועיבות⁷⁵ וכל אשר ימרה יומת בחרב. ונתחנן לפניו ונאמר לו יחי אדונינו המלך. אבל כבר כלו ומחו דיינינו ומנהיגנו ברעב הגדול הזה ואין מי ידריכנו ונבחר לנו מהנמצאים אשר באו לחלות פני דיינים ונשיא ויתן להם רשיון תחת חותמו עם כל האזהרות והחייבים אשר אנחנו חייבים לשמור ולעשות ונעתיקהו בלשונינו לאות ולמופת.

וישם המלך שוטר בארץ אלשיך חזאם אל צער וגם הוא איש חמסים ויבער התועיבות והשקוצים מן הארץ. וגם נמצא שמך דבר מכוער בבני עמנו אשר יש יחידים מזויפים מטבע המלך ויבוקש הדבר וימצא ויאסרם בבית הסהר ויענום וירעיבום בבית הסהר ויגועו וימותו שם.

והשער בעת ההיא החסים רבאעי⁷⁶ ורבע בריאל. השעורים רבע קדח. קטנית רבאעי ונץ. אלסמן⁷⁷ רטלין. ושאר דברים שומתן ממוצעת. הבשר י"ו רטל. ועוברים ושבים דרך חראז ודרך נגבה ומפחד הערבאים⁷⁸ התהפכות התחבאו בני עמינו אנשי שם וילכו אל ההר חראז לגור שם ויחיו בניהם מפרי ידיהם איש איש ממעשיו. אבל בצנעא כלתה הפרוטה והפרנסה אין והנשארים מבני עמינו תוהים על מה עשה יי ככה לארץ הזאת ומה חרי האף הגדול הזה

73 כלומר גם הכותב היה בין חשובי הקהל שבאו לחלות את פני האמאם.

74 מאחר שהיה חשש שיאשימו את היהודים בהדבקות בתורכים היה צריך להכין זבח שלום. אם יחטא איש מאנשי הקהלה שוחטים פה. וראשי המוסלמים אוכלים מן הזבח וניכסר לעוברי העברה. עיין למשל בספרי Von den Juden Jemens עמ' 96-97 ולהלן רכ"ח.

75 הכונה למי שקלקלו עם אנשי חיל התורכים.

76 שמינית קדח (שמעתי כמה פעמים, וכן נכון לפי שיוצא מן ההמשך: רבע קדח. ואילו גרוהמן בספר הנ"ל II 98 כותב: רביעית קדח).

77 חמאה מבושלת.

78 אנשי השבטים שבצבא האמאם שתפסו העיר, עיין לעיל בתחילת ציון יב.

עלינו. אנשים ונשים עוללים ויונקים טובבים מעבר לעבר מבקשים לאוכל למו והאנשים מחפשים מה לעשות ובמה להתפרנס ונשים ועוללים מושלכים בכל רחוב תפוחי רעב וקול אנחה וקול מרעיד נשמע מגרונם ופני בני אדם נשתנו ונהפכו לירקון שחרחר וחליים רעים רבים מינים שונים. ויש אשר נתבלבלה דעתם. ויש אשר הוכו בגרב ובחרס ויש אשר העלו צמחים מכף רגלם. ועד קדקדם, ויש אשר הועלתה מכה על גבי רגליהם ותעלה צחנה וליחה סרוחה עד אשר לא יוכלו להרפא. והרבה מבני עמי נשתכרו בירושת הבתים. ויש קרובים אשר כבר המה רחוקים וירשו ה' או ו' בתים, המורשים⁷⁸ והיורשים לחצאים, ולמעמים נעשים המורשים יורשים ומי יאמר לו מה תעשה. אם יאמר היורש שלי הוא שקוי עצמותם⁷⁹ מלא חמסים כנודע. ואחרי אשר יזכה היורש או המורשה בבית אשר קאת וקפוד שם יקנן אז אין תועלת כי אין קונה ומחריבו והורסו עד היסוד ולוקח עציו והולך לו ומוכרם. ולמעמים אשר בעה"ב איש או אשה גדול או קטן ימות בדד בביתו עד אשר יסריח ב' או ג' ימים ואח"כ באים ע"א ל דכ"א וקובר אותו ולוקחים הבית בשכרם ונותצים את עציו ואת אבניו ואת כל אשר בבית והם היורשים האחרים. ותהי רחובות היהודים לשמה ולשאיה בכל עבר ובכל פנה. הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש אם תימן, איפוא חכמ"ך, אייה מנהיגי"ך, אייה סוחרי"ך, איפוא בחורי"ך, אייה חמדת בתולי"ך, איים עוללי"ך, אייה טפוחי"ך, אייה לובשי מחלצי"ך, איך משמים נפל עליך הגרון, איך משמים נפל גאון תפארתך, איך קידרים שמוך מטרה. ומדוע אכזרים שמו לאנשים נכבדים חשובי שח. איך ערביים חשפו צמתך, איך שבאים גלו סתריך, איך שכיניך עישו שדיך, איך פול ופוט ובול ירעוך קדקדך, איך נבלתך נפלה על פני השדה, מדוע שחקו על ישיש וזקן נער ובתולה, איך מלאה החרבה ונחרבה הבירה, איך נבנתה הבקעה ונהרסה הקריה, איך ששה שאל ואבלה ארץ, איך נשמו חבתיים ורבו המתים.

ציון יד

העתק פתשגן כתב הדת ליהודים מערבי לעברי.

ובזה הצעה, מוכרחים משפחות היהודים לקבלו⁸⁰ עליהם כאשר נצטוו בו ובחיובו⁸¹. ויתחדש החיוב אשר כבר שיקעוהו פחות תוגרמה ואשר לפנים היה כשלון מלכי תימן⁸² ואשר משלו מבלי שחר וידיעה כאשר נתחייבנו מספר המשמטים. וזהו סידורן:

78 = מורשה = וצי בל"ע. כלומר הממונה על הוצאה לפועל של הירושה. ואפשר שהיה צריך להיות מוסלם. אך אפשר גם כן שהמורשים הנזכרים כאן הם הממונים על הקהל. ע"ל הערה 10.

79) כן בשני כה"י. 80) המלה במקור הערבי היא ל' זכר.

81) המקור הערבי מוסיף: ומה הותנה עליהם שלא יעשו הפוכו.

82) איני רואה כיצד יהלם תרגום זה את המקור וע"ש בהערה 96.

היהודים בטוחים מכל עושק בשביל הבאת המס על כל איש אשר הגיע להיות לבן חיל והוא:

העשיר חייב לשלם מִיח דרהם כסף וערכו ד' ריאל פחות רביעית.

והבינוני כִּיד דרהם, ריאלין (שני ריאלים) פחות שמינית.

ועל העני יִב דרהם, ריאל פחות חצי השמינית.

וזה כופר נפשו ויתחייב כל הפוגע בהם. ואין ליהודים רשות שיסרוקו המס

הזה מעליהם. ושישלח אותו כל אחד קודם תשלום השנה ליד מי אשר נצוה אותו.

חוקה חקוקה ירדה מאת ה' מבוארת ומפורשת בספר השם אשר ניתן לנביא⁽⁸³⁾.

ועוד מוכרחים לשלם חצי עישור נכסים אשר הושת עליהם בספר המשפטים⁽⁸⁴⁾

בכל ראש השנה ואין חיוב זה אלא על בעלי המסחר אשר מסחרם ידוע כך וכך⁽⁸⁵⁾.

וחייבים לשלוח הכופר והעישור של נכסים במיטבא בלי איחור.

ואין להם רשות שיתעלו ויתגאו⁽⁸⁶⁾ על בעלי דת מחמד וכִיש שלא יגביהו

בתייהם יותר מבתייהם ולא יאיצו למושלמין בכל הליכות, ולא ישיגו גבולם.⁽⁸⁷⁾ ולא

יוציאו שום דופי בדתם. ולא ילעגו על שום נביא מהנביאים. ולא יונו הישמעאלי

בדתו. ולא ירכבו כִּיא על הצד. שתי רגליו צבותות, ולא יליזו בעיניהם. ולא יביטו

בבזיון הגוי⁽⁸⁸⁾.

ולא יגלו ספרי תורה ברחוב כִּיא בבית הכנסת. ולא ירימו קולם בער

הקריאה. ולא ירימו קול השופרות כי יספיק הקול הנמוך.

ואיסור חמור לעשות התועבות אשר בעבורם ימשכו קצף ה' על בני אדם⁽⁸⁹⁾

ועליהם לרומם הגוי ולכבדו.

וכבר בחרו להם היהודים יושבי צנעא השפלים⁽⁹⁰⁾ ה ר ו ן א ל כ ה ן ו י ח י א

(83) הכונה לסורה ט' פס' כ"ט.

(84) כאן לא דקדק בתרגום מלח "נצאב" שאין מתאים לה בעברית. הכונה שאין צריך לתת (לא המוסלם ולא היהודי) אלא מי שיש לו למעלה מסכום ידוע, "נצאב", ולפי המשפט המוסלמי זהו מאתים דרהם דוגמת מאתים וזו שמי שיש לו אלה אינו נוטל מתנות העניים.

(85) ובמקור הוסיף: "אפשר שהם יִס ריאל". וכתב "אפשר" מפני ששווי הנצאב לא נקבע כנראה מיד מחמת הבלבול בערך הכספים בשעה ההיא.

(86) שיתעלו ויתגאו: ובמקור: יתעאונו, שאין פירושו אלא יעזרו זה לזה, יתחברו נגד.

(87) מלולי יותר: ילכו במקום שילכו המוסלמים.

(88) תרגום נכון יותר: ולא יראו (לאויב) ערות מוסלם. והוא נוסח קדמון מחוץ שלום שעשו הכובשים המוסלמים. ומאחר שאין התנאי הזה מתאים עוד למצב הדברים בלב חימן היום — שאין שם אויב לצבאות המוסלמים — תרגם המחבר מה שתרגם.

(89) עִיל הערה 75.

(90) מענין מאד שהמחבר מתרגם מלח ד מ י ו ן, כלומר: הנמצאים תחת חסות המוסלמים (בטוי משפטי מלשון דמה = אחריות) באופן זה.

אלקאפח ויחיא אלאביץ ויחיא יצחק⁹¹ יורום הדרך ויסירו מהם העקשות וידריכם במשפטי תורתם. וכל משפחות היהודים חייבים לכבדם ושיקבלו גזירותיהם. ועל הנבחרים שניהגו היהודים בדרכי הישר ולא בעול ולא יטום מדרכי תורתם ומצוותם ולא יענום בעד בצע הכסף ויצילו עשוק מיד עושק. ולא ימנעו המבקש לדון לו במשפט בדין דת מחמד⁹².

וכבר העמדנו על יהודי צנעא למנהיג⁹³ השפל יחיא דנוך יתמנה במה שהרשינוהו בנימוסי צנעא. ויעשה מה שצוינו אותו וירעה היהודים כראוי להם ויושיבם במושבותיהם וימנעם מכל מה שראוי שימנעו ממנו.

ומוכרח זה הפשתגן ויקובל המשפט הזה על כל החוסים תחרת צל המלך שליח השם⁹⁴. נכתב ונחתם בכ"ח רביע אוול סנת אשכ"ד שהוא כ"ז אייר ברי"ו. וזה נוסחו מלה במלה.

חותם אמיר אלמומנין יחיא חמיד אלדין.

באסם אללה אלרחמאן אלרחים. ובעד. פי הדא וצעא⁹⁵ יגב אן ילתומה מעשר אליהוד כמי אמרו בה ובמלאומתה ובמא שרט עליהם אן לא יכאלפונה, ידכרהם הדי מא אכלתה אמרא אלדוול ומא כאן קבלהא מן אלמק⁹⁶ אלתי דפע פי כל אמאם ותאמר מעהא מן לא כברא לה במא יגב מן אלאחכאם.

והו אן הולאי אליהוד מאמנון עלא אדא אלגזייה מן כל רגל באלג והי עלי אלגני מנהם מ"ח קפלה סצה קדרת ד' ריאל אלא רבע, ועלי אלמתוסט כ"ד קפלה ריאלין אלא תמן. ועלי אלפקיר י"ב קפלה ריאל יעגו נץ אלתמן. חקנת⁹⁷ בהדה דמאהם ואדכלתהם אלדמה. פליס להם אן ימתנעו מנהא והי עלי כל ואחד קבל תמאם אלחול יסלמהא אלי יד מן אמרנאה בקבצאה מנהם. שריעה נזלת מן ענד אללה מצרחה פי כתאב אללה.

(91) יחיא יצחק הוא הרב הראשי שנפטר רק לפני שנתים. על יחיא אלקאפח ע"ל

הערה 39.

(92) מאז ומעולם התנו בשטרות ומעשי ב"ד שלא ללכת לערכאות של גויים, ע' למשל בתשובות ר' אברהם בן הרמב"ם סימן ק"ח. על כן נקבע כאן מפורש שאסור לעשות תנאי זה.

(93) עאקל, אחראי למסים ולהתנהגות טובה של מרעיתו, למשל שלא ימכרו יין למוסלמים.

(94) המלך שליח השם, כך כתוב בשני כה"י, אך זהו שבוש. והנכון: ותחת צל המלך כל מי שהוא תחת צל שליח השם, כלומר המלך אחראי ליהודים מפני שמחמד קבל על עצמו אחריות זאת. וגם במקור הלשון מקוצרת.

(95) כאלו היה כתוב: אן פי הדא וצעא. ועיין במבואי לתרגום תשובות ר' אברהם בן הרמב"ם.

(96) לא היה מחזור למעתיק, על כן הגיח בשני כה"י רוח של מלה אחרי מלת אלמק. וע"ל הערה 82.

(97) ובכ"י 599: חקנה.

ועליהם פי מתגארתהם פי כל מא בלג קימתה אלנצאב אלשרעי נצף אלעשר פי כל חול וליס עליהם פי מא דון אלנצאב ולא פי⁹⁸ שי ולא פי מא לם יבלג קדרה כך וכך (ימכן ייט ריאלאת). פעליהם ופא באלגזייה אלמדכורה ובנצף אלעשר אלמדכור. וליס להם אן יתעאוונו עלי מסלם. ולא ירפעו ביותהם עלא ביות אלמסלמין. ולא יזאחמונהם פי טרקאתהם. ולא ירדו מוארדהם. ולא יבכסו דין אלסלאם ולא יסבו נבייא מן אלאנבייא. ולא יגבנו מסלמא עלא דינה. ולא ירכבו עלי אלאכף אלא ערצא. ולא יגמזו. ולא ידלו עלי עורת מסלם. ולא יצהרו תוראתהם אלא פי כנאיסהם ולא ירפעו אציאחהם לקראתהם ולא ירפעו אצואת אלבוקאת בל יכסיהם אלצות אלכפי בהא. והם ממנועין מן אלמעאמלאת אלכריהה אלתי תסתגלב אלמגאצב אלסמאוייה. וואגב עליהם תעצים אלמסלם ואכראמה.

וקד אכתארו יהוד צנעא אלדמיין הארון אלכיהון ויחיא אלקאפח ויחיא יצחאק ויחיא אלאביץ יצלחון אפסאדהם ויגרון בינהם אחכאם שריעתהם, ומעשר אליהוד מאמורין בטאעתהם ואמתתאל אמרהם. ועלי הולאי אן ימשו בהם פי גיר טריקת אלגור ואן לא יכאלפו שי מן שריעתהם ולא יבאעדוהא עליהם באלטמע חתא לא ינתלף אלצעיף מן אלקוי ולא ימנע אלמטאלב מנהם שריעה מחמד.

וקד נצבנא עליהם עאקלא יחיא דנוך יתאמר במא אמרנאה אן יאמרה מא אמרנאה⁹⁹ עלא צנעא וירעא אליהוד מא יגב אן ירעא וינזלהם פי מנזלהם וימנעון מן כל מא ימתנעון מנה. פליעמד הדא ויגרא חכמה עלי גמיע מן תחת דמת אלנבי תחת דמתנא.

ציון טו.

ויהי בתחלת ח' תמוז ויצאו לאלחדידה חיל השלטון יריה כפ' אלף איש רגלי וכלי זיין חדש הנקרא מוזר וקני עופרת חדש מוזר וכל צרכם לרוב וכסף וזהב ובראשם שר הצבא איש החיל הארי הגבור אחמד פיצ'י באשה יריה אשר לא יבוש ולא ייחת מפני הערביים ועמם שני שרים מרואי פני המלך עבד אלחמיד יריה ובידם מכתבים אל האמאם לאמר רב לך ומעכשיו מה שהיה היה ותצא מצנעא בשלום ובתנאי שתשיב מה שלקחת מאוצר הממשלה כל כלי זיין וכן וכן. ויען ויאמר לא אצא מצנעא ולא אשיב שום דבר ואם רצונכם למגר החיילים של תוגרמה כמקודם תבואו ותערכו מלחמה נגדי כי כבר נשלם הקץ של ממשלת תוגרמה והנני נשען בנביא מחמד ובקראנה ובאלהי השמים והארץ וישלחם בשלום. ויצא עמם סוף אלסלאם אחמדן' קאסם דוד אלמאם ועמו אנשי חיל לשמור שלוחי הסלטאן בדרך וגם לסגור הדרך אשר לא יבואו התוגרמים לצנעא. וישב סוף אלסלאם בערי אלכמיס הוא וחילו. ויצאו שלוחי הסלטאן יריה לאלחדידה ויאמרו כזה וכזה דיבר אלמאם. ויעורו

(98) ולא פי.— מא אמרנאה: ג'ל שזה מיותר.

ויעוררו חניתם וכלי מלחמתם בחימה שפוכה וברוגז גדול על הערבים ויסעו מן אלחדידה עם כל צרכם ואחמד פיצו עמם, ויצאו וישבו בערי חראז אחדש ימים. וישמע אלמאם וסיף אלמלאם כי בא אחמד פיצו וחילו אל חראז ויסגרו הדרך לחראז אין יוצא ואין בא כאשר עשו בצנעא מצור ולצור ולצורר על חראז. וכל המוביל אל חראז מיני מאכל ופירות דמו בראשו. ויכלו עוברים ושבים ותבוא חראז במצור מהערביים ויגיעו הערביי' עד אל חגילה וגבל לה אב. וישבו שכי מן אלחגילה. וישלח אלמאם לכל הערים והמדינות לאמר מי אשר לאלהים ולנביאו יבוא וילחם מלחמות ה' ויפול שדוד במלח' ואל יפול ביד אויבי אלהים. ויבאו אל צנעא המונים המונים מכל עברים במצות אלמאם וישתחוו לו ויאמרו יחי אדונינו המלך יחי שליח אלהים הננו הננו עבדיך אל כל אשר תרצה אם לחרב אם למות אם לחיים חזק ונתחזקה.

ובעת ההיא נהרג אלרמאח בצנעא לא נודע מי הרגו אפשר נהיה הדבר מבני המלוכה לבית חמיד אלדין כי היה אלרמאח מבזה ומהתל וג'כ לבו אינו עמו על בני חמיד אלדין ובקרבו ישים ארבו. ויכמנו לו ויהרגוהו באישון לילה ואפילה.

ויתבע אלמאם את כל הפקדונות אשר הפקידו אנשי תוגרמה אצל מידועיהם ומכיריהם בצנעא כל כלי חמדתם הון יקר לרוב ויעבר אלמאם קול בכל המדינה וגם ברחובות היהודים לאמר כל אשר נמצא אתו פקדונות תוגרמה בזמן ג' ימים יביאם אל גנזי המלך וכל אשר לא יחזירם דמו בראשו ויחריבו ביתו וכל רז לא אנס ליה כידוע מלוחשי לחישות לפי שכל עצמם של אנשי צנעא בעלי לחישות ולשינות. ויקח אלמאם את כל חמדת תוגרמה וישאום על הגמלים כבודה רבה משא מאתים גמלים ויובילום אל שהארה ביזה רבה אשר לא עמל בה הוא ואבותיו. וגם במחנה העברים חפשו חפש מחופש וגם החמירו היהודים על עצמם בדקדוקי דקדוקין שאם תמצא בדמות או תמונת תוגרמה יהיה מה שיהיה ולקחהו במלחתם להוליכו לצאזל לבער הגלולים מן הארץ ולטהרה מכל תועבות התוגרמים.

ציון י"ו

וישמעו התוגרמים את כל אשר עשה אלמאם וכי שבה את כל חמדתם אשר הצניעו בצנעא ותבער במ אש החימה ולהבה ליהטה בתוך חדרי לבכם ויצאו חיל התוגר' ממנאכה ועמם השר הגדול אחמד פיצו ושני לו שאכר באשה מרובי המלוכה וילחמו בכל ערי חגרת אלמהדי ויחריבו משכנות הערביים אשר שם וישבו אחדש ימים מחצי ח' תמוז עד חצי ח' אב עד אשר יובילו מזון וכלי זיין לרוב ויצאו מצנעא חיילים חיילים ערביים מכל תפוצות תימן להלחם באויביהם ויבואו עד מפחק ויצאו חיל התוגר' לקראתם בכלי נשק וילחמו בהערביים ויפלו מהערביים המונים המונים. וירדסו חיל התוגרמים אחריהם ויכו בהם מכה רבה. וישלח אלמאם אל כל נפות שבא מהרו חושו

לעזרת אחיכם ויבאו אליו מקצות הארץ ויחלק להם כלי זיין משל תוגרמים ויבאו אליו השודדי' הגדולים נאצר מבכות אלאחמר ואלמקדאד ועוד שודדי לילה נחשים צפעונים. ויאמר עתה לא עת לחשות ויוועץ המלך ושריו וימהרו ויקדמו פני אחד פיצ' וחילו למלחמה ויצאו בר"ח אב מצנעא כל אנשי הארץ כל אשר לאלאמאם ויצאו עמם נאצר מבכות ואלמקדאד ושרים אחרים נחשים צפעונים ויתן להם אלאמאם שני קני רעם וכלי זיין לרוב. ויבאו עד הרי אל כמיס ויבא לקראתם אחד פיצ' וחילו וילחמו בם ויכו בהם מכה רבה מאד והנשארם בהם ההרה בועאן נסו ושבו התוג' את שני קני הרעם ויבאו עוד מערי אלטוילה ועמהם מקדמי⁹⁹) מחמד אבו טאלב ועמו כאלפים איש ערב וייחר לאלשיך חזאם אלצער שר עמראן ויאמר לאלאמאם אלך אני וצבאי להלחם בתוגרמים וג"כ אחזק את לב הערביים. ויאמר לו צא והייתה איש חיל ותשלח הביוה מהרה חושה אל תעמוד. ויצאו לקראתם חיל התוגרמים מהרי בועאן וירדפו אחריהם עד בית רדם ואלמסאגד ושאר הערים ויברחו כל הערביים לנפשם וישבו אל צנעא בחרפה וכלימה ומהם הלכו לבתיהם בבהלה. וירא אלאמאם כי כלתה אליו הרעה ויחזק שערי צנעא ויבנה החומות ומבצרי המדינה ויעש מארבים ושומרים על החומות ומבצרי המדינה ויחלק לכל בני המדינה כלי זיין מאוצר הממשלה וישם נציבים ויצוה לכל העם חזקו והתחזקו בעד דת אלהינו ובעד העיר ובעד בתיכם וטפכם ואל תיראו מאויבי אלהים אלו הכופרים כי אלהים ילחם בעדכם.

ציון י"ז

וביום כ"ג לח' כסלו באו שארית עורכי המלחמה מן אלמסאגד ואלכסמה ושאר הערים לצנעא ועמהם איש החיל סיף אלאסלאם ואלשיך חזאם אלצער ונאצר מבכות אלאחמר ושאר גיבורי אלאמאם וימת לב האמאם בקרבו וירא לנפשו ובלייל כ"ה לחדש ברח לנפשו הוא וסיף אלאסלאם אל חצן אלגראס אל מבצר המדינה ועמו יועציו מבני המלוכה. ויהי בבקר ויראו חיל הערביים כי ברח אלאמאם ויועציו ויעשו הרע בתוך ביר אלעזב שללו ובזזו ושרפו והחריבו ועשו כל עלילה כאוות נפשם וגם בתוך המדינה ומה גם ברחובותינו. וישמע הדבר לאלאמאם ויחרד ויועץ וישב אל צנעא ביום ב' כ"ז לחדש. וישמחו כל אנשי צנעא מאד כי שב אלאמאם ובלייל כ"ח לחדש קראו הידד ויתגודדו בכלי זיין ובקני הרעם ובאורים וישיאו משואות בכל המדינה וקול חליל ותוף וקול קורא ומבשר נסו הכופרים אויבי יי' וגם מהרי חראז ברחו לנפשם.

ויהי ביום המחרת בשעה ג' והנה נשמע קול רעם מראש הר עצר ואחר שעה ד' והנה כל ההר והמסילה מליאה מחיל התוגרמים חיילים ופרשים ואתונות

וגמלים וקני רעם וכלי זיין לרוב. ויסגרו הנציבים כל השערים וייראו על נפשם ויתקעו חיל התוגרמים אהליהם על נחל עצר, ויורו עליהם הערביים מן המשמרות ומן החומות וגם ממבצר המדינה ירו בקני רעמים ויגיעו כדורי העופרת אל תוך אחלי התוגרמים וישמטו האוהלים למעלה. ויקומו התוגרמים ויערכו מלחמה עם הערב וגם ירו בקני הרעמים הגדולים החדשים אל החומות ואל המשמרות אשר לא נראו מעודם עד היום הזה ואשר כל שומען תצלילה ותחרשנה אזניה. וימהרו ויחזיקו במצודות אשר על דרך אלרופה וקרית צלע ושוב ויורו במכונה החדשה אשר יורו בה ששת אלפים מעבר¹⁰⁰ מעדן ברגע אחד ומה יעשו עוד הערביים נגד זאת המכונה המרשעת אשר תמסיר אש ונזיקין¹⁰¹ על פני השדה גם הריסות משחית הנק' האון טב¹⁰². קולו כקול אלזעקה¹⁰³ וכדורי העופרת אשר לו כסדן השקמה משקל פ רטל ומתבקעת לרסיסים והופכת הבית עליונו למטה ותחתיתו למעלה ועוד ועוד כלי משחית חדשים.

וביום שני שהוא יום ד' ר"ח אלול מהנשף ועד הערב מורים חיל התוגרמים בכל כלי משחית על העיר צנעא ועל מגרשיה ומן קצר גמדיאן מורים הערביים על המחנה ונשתרבבו מכדורי העופרת למחנות העברים כי הערביים אינם מכוונים למטרה וג'כ הם ספנא מארעא¹⁰⁴. ותבוא אחת אל בית אב' אלסירי ותגע אל רחובות הבית¹⁰⁵ בתוך וירדו אנשי הבית לראות את הכדור ויחזרו אל המעון אשר הם יושבים בו ומספר אב' הנז' עם בני ביתו כנהוג, והנה כדור שנית באה מרוח מזרח ותכנס בחדר הראשון ותצא דרך חלון ותכנס לחדר המאפה ותצא ותבוא אל תוך החדר אשר יושבים בו אב' הנז' ובני ביתו ותבקע לפניהם ויבעתו ממנה וימהרו ויצאו. ותשב רוחם ויכנסו אל החדר ואברהם אביהם לא יצא כסברו שהוא שומר החדר ויאמרו לו אבי אבי ולא שת לבו ולא שמע אליהם ויראו והנה הוא פגר מת רחיל יצאה נשמתו בחנק ב'ם¹⁰⁶. וישאוו ויקברוהו בעיר במערה¹⁰⁷ הישנה אשר אצל באב אלרום. ויתקבצו בני עמינו אל בית כנסת אלשיך²⁴ לתפלה ויצעקו לפני השי"ת שיצילנו מכל צרה וצוקה.

וביום ה' ר"ח אלול לעת קריאת הגבר בנשף והנה נשמע קול רעם וצלצלים וזמירות תכופים לרוב ויועקו חיל התוגרמים עד נשמע למרחוק וייראו הערביים יראה גדולה ויכנסו החיילים בחמה אל תוך אלבלקה ויברחו הערביים מהחומות ומהמשמרות אשר במחנינו ובביר אלעזב ויבאו התוגרמים אל

(100) תרמיל, בית כדור (עם כדור).

(101) כן בשני כה"י, ואפשר שרופה לאמר: זיקין.

(102) עשרה תוחמים (תורכית). (103) הרעם. (104) עיי' ביצה ז' ע"א.

(105) כלומר התצר הפנימית. (106) בר מנן.

(107) מערה פרוש בית קברות בלשון התימנים, עיי' לשוננו ג' 367. בית הקברות

הישן נכלל בחומה המקיפה את הפרברים המערביים של צנעא, עיי' לעיל הערה 42.

תוך ביר אלעזב והערביים עמדו על המשמרות בחומות המדינה ובאב אלסבאח. ויכנס אחמד פיצ'י אל ביר אלעזב בשעה ג' חזק כראי מוצק והוא גבור חיל זקן ימיו פיה שנה וילחמו חיל התוגרמים עם הערביים אשר על משמרות המדינה ועל החומות ועל המצודות. וגם אנשי המדינה שורש ויסור דת זידי נתרבו עם הערביים⁽¹⁰⁸⁾ מכל חלאה וזוהמה וילחמו עם חיל התוגרמים כל היום ההוא.

ויהי בערב ליל ו' ויברחו כל הערביים אשר בהחומות והמצודות וישאו להם שלל רב מאוצרות אלאמאם אשר אצר לו דגן וצמוקים וכלי זיין לרוב וילכו להם. ובלילה הראשונה ליל ה' והנה אלאמאם ברח לנפשו באישון לילה הוא ויועציו וחמשים איש רצים לפניו ולא נשארו כ"א כל איש מיצר וכל מר נפש ויפלו מן הערביים במלחמה ביום ההוא כק"ן איש שולף חרב ומחיל התוגרמים ב' אנשים.

ויהי לעת ערב לעת צאת הכוכבים ויעלו אנשי המדינה על ראשי טירותם וישאו משואות ויצעקו בקולות גדולות ינצרו אלסלטאן ויתנו תודה וכאלו לא יצאה רעה מתוכם תחת אשר מקודם דהיו מלעיגים ומתחלים ומזלזלים ומלעיבים להמלך עבד אלחמיד יר"ה, וגם לחילו היו מבזים כדרכם וכעלילותם מכלים ומבלים הממשלות בהבל פיהם ובהזיות כזביהם ונכליהם. ובבקר באו יחידים מאנשי המדינה לחלות פני השר אחמד פיצ'י אחר אשר סיהרו ונקו מחמאות פיהם מכל חלאה וזוהמא ורוככו דבריהם משמן והמה חליפות. ובריש כל מרעין וכל בישין הם אנשי המדינה. ויקבל אחמד פיצ'י את פני הבאים לחלותו אבל לא בפנים צהובות. ויקם וירכב על העגלה ויעל מביר אלעזב אל המדינה לבקר את בית המשפט ואת המצודות ואת המבצר ואת אלערצי^(108a) ואת הדגן אשר אצר אלאמאם לרוב אשר הובילו יושבי הערים והכפרים והמדינות התרומות והמעשרות ומעשרות דמעשרות בשמחה ובטוב ליבב. ויבא אל הבכילייה אשר בנאה סנאן באשה לפני⁽¹⁰⁹⁾ שנה וילבש בגדי מלכות ויתפלל תפלת הצהרים וירעימו אחריו בקול רעם כמנהג ויכנסו אנשי החיילים איש איש למקומו ולמשמרתו לשערים ולחומות ולמצודות לאלערצי ולאצבטה. וישב אחמד פיצ'י אל ביר אלעזב כי שם ביתו. ויבשר בחוטי אלתגראף אל בירת המלך הגדול ומשם אל כל הממשלות את אשר עשה אחמד פיצ'י ואת אשר הוביש כל יושבי תימן וצבאיהם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מסני אחמד פיצ'י וחילו.

(108) במובן אנשי השבטים כמו אלערב. (108a) הקסרקטין, ע' הערה 67.

(109) יש לחשב שהמחבר עצמו הניח מקום פנוי כדי לחקר על זמן הבנות המסגד אלבכיליה. אפשר שהכונה לסנאן פשא שכבש את צנעא ב-1569 או שהכותב התכוון לסנאן האריכל המפורסם במאה השש עשרה, אך ברשימת יותר משלש מאות בנינים של סנאן (ע' כאנצ' אסלאם) לא נמצאת הבכיליה. ואפשר שיש כאן אגדה מקומית. Rathjens — v. Wissmann כותבים (עמ' 145) שלפי השמועה נבנה המסגד הנ"ל לפני 300 שנים.

וישלח ויקרא אחמד פיצ'י אל כל הערים והכפרים לאמר שלום שלום וכל אשר לא יבוא לחצר הממשלה בזמן ג' ימים ויביא עמו מזבח כפרה שור או בהמה יקרא מורד במלכות ודמו בראשו. ויבאו כל שרי החיילים והכפרים ויחלו את פני אחמד פיצ'י וחילו ועמם מזבח כפרה לבני החיל שור ומריא על כל כפר וכפר וישובו לביתם לשלום. וישב אחמד פיצ'י כט' יום בצנעא בכדי להשקיט החרב והמלחמה וישלח לכל השרים והסגנים והפחות היושבים במנאכה שישובו לצנעא למקו' ולבתיהם לשלום וישובו אל צנעא הם ונשיהם וטפם וישבו באהליהם ותחי רוחם בקרבם ויתנהלו שני חדשים.

ואחר ט' ימים דהיינו בחצי חדש אלול או יצאו החיילים דרך צפונה דרך עמראן ועמם איש החייל הזקן הנכבד אחמד פיצ'י יר'ה⁽¹¹⁰⁾ ויצאו לקראתם אנשי עמראן לשלום כי שמעו וכי ראו את אשר עשו החיילים בדרך עד בואם אל צנעא. ויבא אלישיך חזאם אל צער לקדם ולחלות פני אחמד פיצ'י ברחת וחלחלה כי לא זחה דעתו מהמעשה אשר עשו לו. וזהו בעת אשר באו חיל התוגרמים בכ"ז בחדש אב העבר להלחם בהערביים אשר בצנעא ויקם בן אלישיך חזאם הנז' הוא ועמו י' אנשי חיל מגבורי הערביים ממגרשי עמראן ויבוא בן השר חזאם איש בחור אשר לא נסה מנעוריו במלחמת התוגרמים ויגיע אל משמרות העיר השערה באב קאע אליהוד ויורה בקני אלמרת אשר בידו הוא והי' האנשים אשר אתו אל תוך מחנה החיל היושבים על נחל עצר ותקף שלחו לו ולאנשיו מנחל עצר מתנה אחת ראויה כדורי אש וברזל ותבוא אל דרך הגג אשר על השער ותבקע בחדר השער לפניהם ותבלעם כולם חיים הם וכל אשר להם ברגע אחד ובן אלישיך חזאם ניתחתו לנתחים איברים איברים הראש והכתף והחזה השוק והירך וישאום גזרים ויביאום ויניחום על פתח השער באב אלסבאח אצל בית תפלות של המתוכל ויקברום שם. ראה אתה הקורא מפני מה לא זחה דעת אלישיך חזאם אל צער כשבא לחלות פני אחמד פיצ'י ברחת וחלחלה בענוה וכובד ראש.

ציון כ'

וילך אחמד פיצ'י הוא והחיילים דרך כוכבאן ושבאם ויבאש מה ויבאו כל השרים אשר בערים ההם ויחלו פני אחמד פיצ'י וחילו בשלום. ויסעו החיילים ובראשם אחמד פיצ'י דרך בית עזאקה ומסוור. וישמעו כל הערים הקרובות והרחוקות ויחתו מפניהם ויערכו עמם מלחמה. ויצורו חיל התוגרמ' על מסוור ד' ימים ויעשו בהערבים מכת חרב והרג ואבדן ויכבשו מבצר מסוור הוא המבצר היותר גבוה אשר אין למעלה ממנו זולתי השמים ונראה מכל עברים.

(110) המחבר מדבר בדרך כבוד יתר על אחמד פיצ'י כי איש זה כבר היה פעמים אחדות נציב בארץ והוא גם שחרר את צנעא הנצורה בשנת 1892 ועל כן הכירוהו מזמן. השוה אלאסעי 120, 146 וכו'.

ויצאו מתם ויבאו דרך אל מחוית ויקראו להם לשלום ויעלו אליהם אחיהם אשר באו דרך תהאמה מדברה צליל ועמם השרים יוסף באשה וסעיד באשה ויקבצו כולם ויבאו דרך העיר חגה. ויתנו להם הערביים כתף סוררת ויצאו לקראתם בכלי נשק ובראשם נאצר מבכות אל אחר כי משם הוא ועמו אנשים כפירים. ויערכו מלחמה ויתנו לנאצר מבכות הנזכר מנה אחת יפה כדור קני מזור ותשבור מפרקתו והנה הוא מוטל בתחלואים רעים. וילחמו בהעיר חגה ה' ימים ותכבש העיר והנשארים נסו. וישלימו כל אנשי ארץ המערב עד ארץ אל שרף עד חפאש וא' לחאמצה. וישב אחמד פיצ' אל צנעא וישב שם כחדש ימים ויקבץ את כל החיילים ועמם משא רבה.

ויצא הוא וחיליו בתחלת חדש חשון ביום ש' ק בשעה ג' מפתח באב שער והוא סר וזעף ויוכח את כל יושבי המדינה המסלמין ויאמר להם כי מאתם היתה כל זאת, האמאם מתוך צנעא. דוד אלאמאם סיף אלסלאם מתוכם. הקצינים והמינים והמקטרגים והמלשינים ובעלי חרב פיפיות מצנעא. וכל הנאצות אשר לממשלת תוגרמה כולם מצנעא. ויסב פניו הוא וחילו דרך אלקבלה⁽¹¹¹⁾ ארץ אלאמאם ויבא עמראן ומשם אל כמר ויצאו אנשי כמר לקראתו ויקרא להם לשלום ולא עשו עמו מלחמה כל ארץ חאשד ויצא משם דרך העיר שהארה בירק⁽¹¹²⁾ ממשלת אלאמאם שרי שוטני תוגרמה מדור דור מעת צמחה ממשלת אלעתמנייה בעולם כתר שנה ויבא ויחן את פני העיר שהארה וה' נלחם בחיל בכלי קרב ביום ובלילה ויך בהם מכה על דרך משל הערבי אלימן מקברת אלרומ⁽¹¹³⁾ תימן שאל ואבדון לתוגרמה. שבא חצר מות לתוגרמה.

ציון כ"א

ויצורו על שהארה כחדש ימים והיא מוקפת מכל עבריה בהרים והעיר שהארה בתווך. ויחרפו החיל את נפשם ויעלו להר אנשי חיל כששים איש שולף חרב ואחריהם כ"ח אנשים שולפים חרב ויגיעו עד שער העיר ויארבו להם הערביים ויצאו לקראתם בחרבות ויכו בהם מכה רבה ולא נשאר בהם אחד. ויעשו הערביים בקעים ונקעים וימלאום אבק שריפה ויהי כי ראו הערביים כי באו עליהם אויביהם ויעשו מסלול מאבק השריפה אל תוך העיר ויציתו בהם אש ויבקעו ההרים ויפלו על החיילים וימותו מהם כאלפים איש וישובו אחורנית. וישבו במצור ויראו כי לא יכלו להם וישובבו החיילים דרך ארץ חבור. והשר מחמד עלי לקרישי יושב חונה בהר אלגראף נוכח כמר כג' שעות. [כאן חסרו שטין].⁽¹¹⁴⁾ ויראו הערביים כי ניגפו אויביהם לפניהם וימרדו כל ארץ חאשד אחרי אשר כבר השלימו מקדם עם אחמד פיצ' ויסגרו הדרך עליהם ויצררו⁽¹¹⁵⁾ אותם ותכל מזונם

(111) צפון. (הרוח של מכה). (112) דגל ובירה.

(113) ומקום יש בצנעא. קרוב לשכונת יהודים, הנקרא מקברת אלרומ עד היום.

(114) אין הערה זו בכ"י קהתי. (115) כך בשני כה"י.

וימסרו נפשם להערביים ויתנו להם כל כלי זיין אשר עליהם וגם כל הכסף ורכושם נתנו להערביים וגם את לבושם הפשיטום וישחטום על אבן אחת לא נשאר מהם אחד.

ותכל אלזאנה¹¹⁶ עלי אחמר פִּיצִי וחיליו בארץ חבור. וכבר יש עם האמאם אנשי חיל מתוגרמה אשר שבה קולעים אל השערה בקני הרעם ועתה הם קולעים במרמה, ויוכיחם אלאמאם על פניהם כי יורו בקני הרעם כהוגן אל אחיהם התוגרמים חיל פִּיצִי וכיון שלא שמעו אליו צוה וישליכו מהם מראש ההר עד הגיא ויהיו לאיברים איברים. ויראו הנשאים על נפשם ויורו בקני הרעם על אחיהם באמת ויורו על המכונה המרשעת אשר זכרנו למעלה (ציון י"ז) וישברוה. ויראה אחמד פִּיצִי כי כלתה אליו הרעה הוא וחילו ויסוגו אחור דרך עמראן וירדפו אחריהם הערביים ויפילו מהם חיילים חללים חללים, וגם יד ה' היתה בם לאלפים ויבואו עד עמראן ומשם עד צנעא. ויחזור אחמד פִּיצִי וחילו רביעי י"ג אל קעדה טבת י"ב וישב שם. ויתגודדו הערביים כמשפטם בכל כלי זיין וישמחו וירגו כי כתתום מארץ חאשד.